

Read Online

Nicholai Studies, Vol. II, No. 3 (2022): 235–310.

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2022.2.3.235-310>

UDC: 821.163.41.09-1 Петровић Његош П. II

821.163.41.09 Николај Велимировић, свети

271.2-1 Петровић Његош П. II

Received: August 24th, 2021. Accepted: December 3rd, 2021.

Petar II Petrović Njegoš in Thought of St. Nicholai Velimirovich

Snežana Lj. Adamović
Valjevo, Serbia

✉ kolutsveta@gmail.com

Abstract: The aim of this research is to perceive aspects of studying the life and works of Prince-Bishop Petar II Petrović Njegoš from the point of view of Nicholai Velimirovich. Applying the literary-theoretical, literary-historical, theological-apologetic and anthropological methods, we analysed the most important and most intriguing (according to our opinion) author who write about Njegoš from the first half of the 20th century and in that way have a multidimensional anthropological insight into the personality and works of Njegoš.

The study *The Religion of Njegoš* written by Nicholai Velimirovich will be analysed. Among the few who have interpreted Njegoš, bearing in mind his personality and his works, Nicholai Velimirovich, close to Njegoš in spirit and religion, holds a special place. It is important to say that, while writing this book, young hieromonk Nicholai had already had two doctoral theses. He refers to Prince-Bishop Njegoš as a poet, a priestmonk, a bishop, where young Nicholai describes and proves, in an apologetic manner, the religion and uniqueness of Njegoš's doctrine and creativity.

Key words: Petar II Petrović Njegoš (1813–1851), Nicholai Velimirovich (1881–1956), poetry, theology, philosophy, religion, nature, life, death, prayer, light, darkness.

Петар II Петровић Његош у мисли Светог Николаја Велимировића*

Снежана Љ. Адамовић
Ваљево, Србија

Апстракт: Циљ овог истраживања јесте сагледавање проучавања живота и дела Владике Петра II Петровића Његоша из угла Николаја Велимировића. Применом књижевно-теоријских и књижевно-историјских метода, настојали смо да на основу анализе најважнијег или најинтригантнијег (по нашем мишљењу) његошолога из прве половине XX века склопимо један више-димензионални антрополошки увид у личност и дело Његошево. Намера нам је да анализирамо студију *Религија Његишева* Николаја Велимировића.

Међу малобројним тумачима који су Његоша тумачили на основу њега самог и на основу његових дела, посебно место заузима њему, духом и вером, сродни Свети Владика Николај. Значајно је рећи да је, у време писања ове књиге, млади јеромонах Николај већ имао одбрањене две докторске дисертације. Он о Владици Његошу пише као о поети, свештеномонаху, владици, и апологетски показује и доказује Његошеву религиозност и специфичност његовог учења и стваралаштва.

Кључне речи: Петар II Петровић Његош (1813–1851), Николај Велимировић (1881–1956), поезија, богословље, философија, религија, природа, живот, смрт, молитва, владавина, светлост, тама.

* Приложени текст прерађено је поглавље докторске дисертације одбрањене на Универзитету у Београду 2016. године (уп. Адамовић 2016).

Увод

Владика Петар II Петровић Његош на одређени начин стоји усамљен међу осталим знаменитим Србима, без претходника и без следбеника. Уместо следбеника, он има много поштовалаца. Међутим, и поред великог интересовања за Његоша и његово дело, мало је, међу његовим тумачима, оних који су га тумачили на основу њега самог, на основу његовог живота и дела какво оно ваистину и јесте. То, нажалост није ништа ново, нити чудно, јер је и највеће искушење изучаваоца нечијег дела и живота да сами себе и своје визије не пројектују у онога о коме пишу и тумаче га, или у оног о чему говоре; да своја схватања, и схватања времена у којем живе и стварају, не пројектују у време, живот и дело онога кога тумаче. Такво искушење имао је Милован Ђилас и то много више у првој својој књизи *Лејенда о Њејошу* (Ђилас 1952), а нешто мање и примереније у другој *Њејош: ијесник, владар и владика* (Ђилас 1988). Тим Ђиласовим тумачењем, нарочито у *Лејенди*, која је и написана да би из угла револуционарно-комунистичке и марксистичко-енгелсовске филозофије, био написан одговор, а и што да не кажемо напад, на истанчано уметничку, биографско-романсирану, есејистичку и идеалистичку студију Исидоре Секулић *Књија дубоке оданости* (Секулић 1951), која и самим насловом много казује. Ако кажемо да после овог Ђиласовог напада Исидора спаљује свој други обимнији том студије о Његошу, онда је јасно са коликим искушењима и великим емоцијама су велики умови нашили удар у камену, у самој личности Његошевој.

Међу малобројним тумачима који су Његоша тумачили на основу њега самог и на основу његових дела, посебно место заузима њему, духом и вером, сродни Свети Владика Николај Охридски и Жички, који је у својим младим годинама (имао је тад исти број година као и Владика Његош када пише *Лучу микроkozма*) написао дело *Религија Њејошева*

(Велимировић 1911; каснија издања: Велимировић 1921, Велимировић 1989, Велимировић 1994; за потребе овог рада реферисаћемо на издање из 1994).

„Слично се сличном радује, древна је пословица, која се потврђује као истинита и на примјеру Николајевог тумачења Његоша. Вјерник је препознао вјерника, пророк је препознао пророка, пјесник је препознао пјесника, мудрац је препознао мудраца и на основу њега и његових ријечи – о њему проговорио ријечју истинитом.“ (Радовић 2012, 20)

* * *

Николај Велимировић о Владици Његошу пише као о свештенмонаху, о митрополиту; млади Николај апологетски показује и доказује Његошеву религиозност и специфичност његовог учења и стваралаштва. Истовремено, Велимировићева *Религија Његишева* по лепоти израза не одступа и не заостаје за Његошем и његовим делом о којем он пише.

Велимировићева јединствена мисао забележена у надахнутој књизи *Религија Његишева* наводи нас да цитирамо много и опширно, без тумачења, захвални што у друштву Његоша и Николаја на неки начин учествујемо у њиховом промишљању, пратећи удвајање два велика духа, два мудраца, два уметника, два велика и светла лика наше Цркве и нашег народа.

1. Владика Николај и Владика Његош

Владика Николај Велимировић писао је и стварао више од пола века у различитим срединама, историјским и културним околностима. Мало који црквени списатељ у прошлом веку је привлачио пажњу попут њега. Хваљен је и кућен. У његовим делима људи различитих оријентација нашли су нешто за себе, јер је велики број тема којима се бавио, уз то и

на различит начин. Своју мисао је изражавао у различитим жанровима. Писао је студије, расправе, мисли, беседе, животописе, писма, приказе и осврте, тумачења, коментаре, молитве, песме, чланке, а бавио се и преводилачким радом. Оно што је оставио у наслеђе исказао је брилијантним стилем и бираном речју, на више језика. Сам је писао на енглеском и руском језику, а нека су му дела преведена на румунски, грчки, руски, француски, енглески и мађарски језик.

У својим делима Велимировић није нигде посебно говорио о неким богословском или философским методама — што не значи да је био неметодичан и несистематичан. Напротив, код њега, по Радовану Биговићу, има много разноврсних методолошких поступака (Биговић 1998). По викацији је био песник и имао је невероватну моћ рецепције, дар посматрања, самопосматрања и запажања, као и моћ изражајности. Имао је и дар чуђења и дивљења пред *свештајном* света и живота, без чега, како се мисли нема ни теологије ни философије. Овоме треба додати и дар просуђивања и критике.

Иако то није експлицитно рекао или написао, Николај се стално држи једног начела: садржај одређује метод, а не метод садржај. Његове методе истраживања су:

1. априорно-апостериорни и
2. аскетски метод.

Наиме, он полази од основних истина Откровења као апсолутно извесних, а притом има и непосредно сазнање о Богу, из чега касније остало све изводи. Тиме се његова мисао надовезује на класични онтологизам (априористички метод). Аскетски метод је метод доксологије (слављења Бога) и молитве. Николајева мисао је њом натопљена, из ње извире и приказује се као непрестана молитва и доксологија. Овај метод претпоставља метод постепености. Увек се иде од лакших ка тежим подвизима, од плотског умовања ка умном боговиђењу (созерцању).

Николај је један од највећих мисионара које је имао српски народ у овом веку. Код њега постоји јасан циљ — да убеди и придобије за Христа. Да би то постигао користи разне начине и методе, водећи стално рачуна о томе где и коме говори о вечној и непролазној Истини. Било му је важно да то учини у лепој форми и бираној речи. Његови методи излагања су:

1. символички метод,
2. аналогички метод,
3. реторски метод,
4. синтетички метод и
5. критички метод и метод генерализације.

Метод који преовлађује у његовој егзегези јесте символички, коме претходи један метафизички став. Свет, све што је створено, није *сйвар њо себи*, није то свет који се може сам по себи и из себе разумети. Видљиви свет за Николаја је, према професору Биговићу, *символ* невидљивог света. Без свога Творца, тај свет је неразумљив и несхватљив. Свака ствар у природи символ је Божанског бића, а сваки догађај је сигнал Божанског деловања. Као познавалац људске психе, етнопсихологије свога народа и његове интелектуалне просвећености, његове склоности да мудрост прихвата у сликама, метафорама и паралелама, Николај често користи и метод аналогичке. Када, рецимо, хоће да објасни однос Бога и света, он користи аналогичку сликара и слике.

Велимировић је био највећи српски беседник и његова мисао је исказана углавном у проповедничкој и реторској форми, па је и разумљиво што користи методе карактеристичне за реторику. Међутим, Владика Николај би се са правом могао назвати и бриљантним синтетичким умом. Готово задивљује његова моћ синтезе, моћ да некада у једној речи, или у једној реченици искаже оно за шта су многим потредне књиге. Његова критика није ишла за детаљима, већ за оним што је есенцијално и битно. Али и поред тога, он се

осврће на поједине проблеме и користи принцип негативне селекције и силогистичку логику и то касније генерализује.

Овде треба посебно подвући да сви ови методи нису ни независни један од другог. Напротив, они су међузависни и комплементарни. Он их вешто комбинује и један другим надопуњује, тако да у сваком појединачном делу можемо срести право обиље методолошких поступака, што даје посебан квалитет.

Владика Николај у својој студији о Његошу *Религија Његишева* потенцира да управо треба да разазнамо шта је у Његошевој поетској творевини поетизација а шта његова вера, да бисмо добили тачку ослонца у интерпретацији.

Његошев текст је еминентни текст (у смислу философске херменеутике, који тексту признаје аутономију и усмереност на универзалну истину). Његово дело садржи захтев за истином, оном истином у којој Николај Велимировић у својству тумача најдубље саучествује.

Зато треба разлучити на једној страни песничково образовање, разна световна знања, идејне мотиве као инспирацију и мотиве за песмотворења, а на првој страни Владичину веру, његов лични доживљај Бога, хришћанско и литургијско искуство једног архијереја. Како је сврха Николајевог тумачења Његоша учествовање у Истини, онда приступ свему треба да буде највећма христолошки и антрополошки. У таквом тумачењу Његошево дело имаће могућност сведочења универзалне Истине.

На самом почетку своје студије Владика Николај, као врсни беседник, позива читаоце да својим мислима, осећањима, али и вољно прате његово излагање. Он тражи од њих да не буду само пуки читаоци, већ и учесници у овој живој књизи сведочења о Владици Његошу, која као да и у тренуцима њиховог читања и даље настаје, шири своје границе, позива на озбиљност, позорност, на активно учешће у њеном тумачењу.

У стилу својих моћних, покретачких беседа, Владика нас позива на позорност — да читаоци не буду само неми посматрачи већ да сами размишљајући, промишљајући, доносе закључке.

„Пустимо, читаоче, у мислима својим, нека поред нас прођу сви они Срби које ми називамо знаменитим. То је истина, велика претензија: ми нисмо увек достојни, да нам велики људи чине толику почаст и пролазе поред нас. Но не устезимо се од тога; мисли је дозвољена и незамислива слобода. Зар ми у мислима својим не изводимо и анђеле Божје, да поред нас у свом сјају своје пролазе? Све њих ми ћемо предустрести са више или мање поштовања разликујући се у оцени њихових дела и њиховог карактера. Но кад поред нас буде пролазио владика Раде, ми ћемо морати, читаоче, заћутати и устати.“ (Велимировић 1994, 7)

Овде уочавамо искрено одушевљење и искрени наклон пред величином и величанственошћу Његоша, на кога ће Николај Велимировић највећма и подсећати и урадити тако много за свој народ као и он, и као сам Свети Сава.

Затим следи експлицитан Владичин став о личности о којој је желео да искаже своје ставове, своја премишљања, своја осећања, и јасан став о чему и на који начин ће то у писаном делу и исказати:

„Оно што сам ја желео овом књигом дати читаоцу, то није једно дело о Његошу, но једна слика душе Његошеве, то није један документ о великом владици, но опис једне туђе душевне драме у коју се човек сам уживи, тако да је тиме и сам са својим јунаком преживи. Ја нисам имао намеру да пишем *објективно* о Његошу но баш *субјективно*. То јест, ја сам се трудио да се савршено пренесем у свога јунака, да тако рећи оваплотим његову душу у себи, да се идентификујем са њим у свакој ситуацији живота, и да онда мислим, осећам и говорим као он.“ (Велимировић 1994, 8)

Јасно су изложене и нанизане мисли младог јеромонаха Николаја, оригинално и прецизно, али и доживљено и непогрешиво. Та Његошева, микрокозмична сцена, премда већа од ма чије друге у српском племену, била је ипак малена и те-

скобна за обичну васиону. Зато и јесте микрокозмична – микрокозма, јасно је и једном и другом, и Његошу и Николају:

„Мени није било до критике Његошеве мисли но само до проналаска, дохватања, систематске конструкције и слике његове мисли. Није ми било (нити је то могуће) до насилног категорисања и квалификовања његових осећања, но пре свега до сопственог преживљавања тих осећаја. Потребно је, увек је потребно за сваког човека, удубити се у душевни живот других људи. (...) По једној погрешној изреци један човек онолико вреди колико језика говори. Могло би се непогрешније рећи да један човек онолико вреди колико људи истински познаје, тј. колико је туђих душевних драма својом душом преживео. (...) Преживети Његошеву душевну драму, не значи преживети драму само једног човека но једног света. Његош је од своје душе, одређене судбом да управља једном шаком сиромашних људи, начинио сцену, на којој је репродуцирао драму целе васионе.“ (Велимировић 1994, 6)

Ова несразмера чинила је крст живота Петра Петровића Његоша. У њој је лежао живот његовог *мартирсџива*. Но баш у овом тешком општењу са васионским животом показала се и величина душе Његошеве. Врло значајна одредница следи:

„Обимношћу, интензивношћу својих симпатија према свеопштем и свеједном животу света и Његовом Творцу, Његош је се обележио као религиозна личност првог реда.“ (Велимировић 1994, 7)

Николај Велимировић јасно сведочи да у новијој српској историји нема личности, која би се у погледу религиозности могла равнати са Његошем. У самој ствари српски народ није ни више ни мање религиозан него други хришћански народи и народи уопште „но српски народ као и сви народи уопште има врло мало правих, надахнутих, религиозних људи (...) Ови су уосталом најређи људи у свету. Карлајл и Емер-

сон, Ламартин и Достојевски спадају у ове најређе људе, али са још њих неколико чине ове најређе људе у целом прошлом столећу. Ми Срби имамо Његоша. Он је један – но један он је у стању да својом високом и широком религиозношћу демантује мишљење о нерелигиозности нашег народа. Јер ма колико да су велики људи самобитни, не може се ипак одрећи, да они ма у којој мери не репрезентују душу оног народа, у коме су рођени“ (Велимировић 1994, 7).

Ми имамо и Доситеја. Но Доситеј није то што је Његош. Николај Велимировић их пореди: „Када би се одкуда календарским језиком хтела окарактерисати природа ова два човека, онда би се за Доситеја могло рећи *Блажени Доситијеј*, а за Његоша *Њејош Великомученик*“ (Велимировић 1994, 11).

Добро је што имамо Доситеја јер смо се на њему васпитали у раној младости, закључује Владика Николај, као и то да смо се са Његошем касније упознали јер он није за сувише рану младост „јер сем ствари *йолезних и забавних*, он зна и хоће нескривено да каже и ствари страшне, којима је овај свет испуњен. Праотац Јаков рвао се само једну ноћ са Богом, владика Раде је се рвао са свим силама овог света, и то не једну ноћ, но цео један век“ (Велимировић 1994, 13)

И као ратник, и притом и песник, опевао нам је Његош своје многе борбе, револтирајући или резигнирајући нас, храбрећи или страшећи, но у сваком случају узвисујући нас и што старији бивамо и дубље у животну борбу улазимо, то нам Његошом милији сапутник постаје:

„У овој великој души наћи ћемо ми много свога сопственог, својих *нужда и недовољства*, својих сумњи и разочарења, своје бојазни и своје наде. *Mea res agitor!* – узвикнућемо ми упознавајући се са богатом душом Његошевом. Но наћићемо ми у овој реткој души много шта то пробуджено, што је у нас успавано, и много што шта уоквирено и у великом и скупоценом оквиру, што је код нас презрено и одбачено, наћи ћемо најзад и много што шта – *нейознајно и неслућено, неверовајно и неаргументирано*, колорисано са више страсти но логике.“ (Велимировић 1994, 14)

На самом крају ове оде о Његошу, Николај Велимировић је схватио да би било пожељно да макар једном реченицом отвори проблематику о којој ће у својој студији писати. Вера у Бога је тек унутрашњи сусрет у духовном искуству. Потребно је одлучно признати да су традиционални докази за постојање Бога не само неосновани, него и потпуно непотребни, чак и штетни. Кантова критика тих доказа Божјег постојања убедљива је и није оповргнута апологетиком. Далеко јачи докази по Николају Велимировићу су антрополошки. О Богу не треба мислити рационалним појмовима, који су увек узети из света који Богу није сличан. Немогуће је одредити онтологију Бога. Бог није Биће, већ Дух. Бог није есенција већ егзистенција.

Све време запажамо изврстан стил Николајев, познавање тематике о којој говори а нарочито душе Његошеве. На овим његовим мислима мораћемо се подуже задржати да би их што темељније схватили пре него што даље пођемо за нашим песником. Николај Велимировић својим великим светским знањима својим званичним теолошким образовањем, и самим својим свештеним чином, сведочи о значајним питањима, који ову књигу највише и одликују особеношћу, тумачењем Његошеве вере и религиозности.

Бриљантан увод великог ствараоца, беседника и молитвеника. Једино тако велики дух, велики ум, велико срце и велика вера могле су разумети овог другог, по величини првог човека, Петра Петровића Његоша. Слично се сличном радује.

2. Религија Његошева

Откуда је религија дошла, питају људи, који на своје сопствено питање, по Николају Велимировићу имају већ спреман одговор. Али по њему постоји и друга страна одговора мање откривена и јасна. Човек се рађа у Богу и тиме обogaћује божански живот. Постоји потреба човека за Богом и потреба Бога за човеком. То претпоставља стваралачки одговор човека Богу. Односе између Бога и човека, и према Николају Велимировићу и према Николају Берђајеву могуће је схва-

тити тек драматички. Бога не можемо замислити статички. Статичко схватање је увек рационално и езотерично. Симболика Библије, вере и религије је у највишем степену, тј, увек драматична и динамична.

Он закључује да онај ко проучава људски живот, тај ће моћи увидети да творевине религије нису постојане, многе су пропале, изумрле, читави многобожачки пантеони леже по нашим музејима, мртви као и камен из кога су истесани. Небројана светилишта су преорана, културне форме потишуте, веровања деградирана.

„Но зато религија, као творачка моћ човека није мртва но жива; она је и данас исто тако животна и моћна као и негда, само што се она данас друкче произноси, изражава него ли негда“ (Велимировић 1994, 22). Потом помиње Кијевског Перуна, рујанског Световида, Зевса олимпијског, египатског Озириса, Нирвану, Валхала, Ареса, пагоде, храмове, жртве и све творевине религије, делом пропале, делом живе које су асимиловане у новим религијским творевинама.

Према Николају Велимировићу, људи се могу поделити на моментално и стално религиозне. У прве спадају они код којих се ретко или врло ретко јавља мисао о свету, која се спаја с нарочитом емоцијом. У стално религиозне људе долазе они којима религија тако преовлада да даје сталну директиву и њиховим осећајима. Они су од Христа па наовамо мањина у свету.

Али и у овој мањини једни су егзалтирани фанатици а други су узвишени представници религије којих је тако мало међу небројеном масом, сувише мало — као што је мало правих песника међу небројаном масом. „У ред ове последње, одабране мањине стално религиозних људи, који се могу назвати просто представници религије, можемо и ми Срби с поносом уврстити и владику Петра II Његоша. Он је сам себе у ту одабрану мањину уврстио, нама не остаје друго, до да то констатујемо и признамо“ (Велимировић 1994, 24). Николај Велимировић објашњава да се он није успео на ту висину својим кнежевским, владичанским положајем, ни једним, ни другим, но својом ду-

боком концепцијом света и својом поетском, жарком симпатијом према свету, према природи, Богу и човеку.

Као песнички и философски геније, према Вл. Николају, Његош је и цењен и потцењиван и прецењиван, но као религијски геније он до сада није био ни цењен, ни потцењиван, ни прецењиван.

Он у овом свом раду наглашава да је ово Његошево тројство генија (песнички, философски, религијски) нераздвојно, и да је једно без другог тешко појмити, ценити, закључујући: „Његошева религија је плод његове философије и његове поезије, тј. његове мисли и његова осећаја“ (Велимировић 1994, 24).

2.1. Лице природе

На почетку новог поглавља Николај Велимировић износи своју мисао о односу људи према природи којима је она први предмет свесног опажања, а за многе она остане кроз цео живот једини предмет опажања, пошто се они не уздигну да мисле ни о Богу нити о себи.

Прва Његошева мисао о природи јесте мисао о њеној лепоти, која је несумњива, као и њено постојање. Чак Николај Велимировић каже да је лепота извеснија и несумњивија од њене егзистенције. Свако зло о природи се може рећи, али јој се лепота не може оспорити.

Без тих закона сва лепота би се претворила у хаотично стање, где би и живот природе дошао у питање. „Живети и бити лепа, то је за природу једно и исто“ (Велимировић 1994, 28). Цео бескрајни простор васионе песник представља као океан ваздушни „насијат сјајним острвима“.

Сада Николај Велимировић полемисхе са научницима постављајући питање односа између науке, природе и Бога. Следи страшна, песимистичка, слика исказана са намером да се читалац осети лоше, да се против овог става побуни, да га не прихвати. И то је једна од најбољих реторских особина Владике Николаја који намерно потенцира лоше да би

што више istакао контраст, супротно, тј. добро: „Може Његошу неко приговорити, да је у противречности са научном хипотезом, по којој је живот нешто што је најређе у васиони. Према тој хипотези која је више научничка, но научна, погодбе за живот случајно су створене само на површини земље, и то на једном делу те површине. Па и ово мало живота што га има у васиони тако непоуздано стоји да се свакога часа може уништити друкчијим наслагањем атома или могућим поремећајем атмосферских погодаба. Сва остала васиона мртва је, мртва су она *сјајна осцирова*, и *цео азурни океан*. Његошев свет јесте једно бескрајно гробље, чију тишину ништа не пролама, до за велику и пространу васиону, савршено нечујни, крик зверски, човечији у прашини земаљској.“ Своју алегоријску слику Николај Велимировић појачава сликом у којој „срећним и случајним сложајем мртвих елемената на оним далеким, осветљеним магилама да се промигољи из вечнога небића, неживота, једно гумно траве или једна шака црва. Онако исто ко на земљи“ (Велимировић 1994, 29).

Врло успешно је осликана, кармичким виђењем, васиона и само стварање света. И као у многим Николајевим беседама, следи контраст: „Може Његошу велимо ми, неко приговорити, да је у противречности са овом научничком хипотезом, тј. са овим очајним веровањем, он непоколебљиво остаје при својој ламартиновској мисли: ‘Да су жива висока небеса’“ (Велимировић 1994, 29).

И у тој мисли Његош сабира не само Ламартина него и једномишљенике из читавих људских генерација „који су звезде као жива мислећа бића обожавале, и читав низ генија величине Платонове, Брунове, Њутнове и Фехнерове, за које васиона није била једно немо гробље, нити живот, само случајна буђа на површини небеских тела, но чудна грађевина састављена из живих цигала, неуморни и неисцрпни живот, који све кроз прониче и егзистенцију свега.

Сада Николај Велимировић поставља нове антипозе: уметност–природа, уметник–Бог, стваралац–стваралац. Људско уметничко дело остаје увек исто; природа пак сваког

тренутка мења свој одраз. Уметничко дело само је привремено лепо, природа је пак вечно лепа. Уметничко дело подложно је пропасти без еквивалентне замене; у природи није тако, но чим се једна жица ткива прекине, друга, из ничег васкрсава на њено место.

Потом Николај Велимировић наводи нека мишљења, дефиниције, ставове многих филозофа, научника и уметника о природи. Следи оно што је за нас веома значајно, јер ће Николај Велимировић дефинисати шта је природа за Владикау Његоша:

„За нашег песника природа је једно уметничко дело, и то дело које поражава, усхићава, покретљиво, живо уметничко дело; премда старо, ипак увек младо, премда из трошног материјала ипак неразрушиво и непролазно, премда у привидном нeredу и немарности као жена у гардероби, ипак увек у највећем реду и увек најмарљивије одевена у богато рухо, кога она и сувише има, јер *аљинах је на небеса гостѝа (Горски вијенац)*.“ (Велимировић 1994, 31)

Али наш језик је недовољан. Недовољно је рећи за природу да је она једно уметничко дело. Природа је нешто више, она је уметност сама, да, целокупна уметност. Она је *ars artium*, ако би и овај израз био довољан. Она је збир свих уметности, и наравно, збир свих уметничких дела.

Све претходно речено Владика Николај ће поткрепити навођењем Његошевих стихова, који су код њега изазвали оволико надахнуће, или су то удвојене душе и умови истоветно и доживели:

„свод плаветни неба свештенога
брилијантним засијат сјеменом;

(...)

насијата кола са сунцима
свако сунце предводи мирове
а мир сваки своју сферу има.“

(...)

Док поглед смртнога не сустане и не утрне у даљини:

„где су сунца само капље свјетле
а мирови једва видне искре“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 31)

Човек живи у природном свету и мора одредити свој однос према њему. Али тајна је човека то што је он и духовно биће које у себи носи божански лик. Човек није део природе. Он је целина. Он је микрокосмос, јер у себи довршава космос, тврди Николај Велимировић, као и Николај Берђајев. „Ми не достижемо нашим умом ни ову целину ни ово савршенство. У нашим су очима и делови ове целине савршени, јер за нас мале један део васионе изгледа већ целина, чијој лепоти не можемо да се надивимо, нити да је изразимо. Макрокосмос не може да стане у микрокосмос. (...) Целина је недостижна не само нашем логичком уму, но и нашој најбогатијој машти“ (Велимировић 1994, 32). Ову своју мисао Владика Николај поткрепљује цитатом из дела Владике Његоша:

„Мјесто очих да два сунца никну
и идеју један вијек смртни
да по царству небовлатца прате,
не би њени свијетли погледи
величанства небесне превласти
свеколике могли прегледати.“ (*ib.*) (Велимировић 1994, 32)

Потом он себи поставља реторско питање о машти, која себи не допушта никакве границе у сликању, преувеличавању, комбиновању, монтирању, може ли она да досегне *чудноватости* природе и још може ли достићи наш чисти разум. На ово реторско питање Николај Велимировић одговара, иако се одговор не очекује, одричним одговором — јер ум не досеже ни докле сама машта, а камоли природа.

Разум би могао својим испитивањима доћи до једне солидне мисли о целини. И он опрезно проналази стазе, грани-

чи, разграничава, поставља белеге и куле светиље, и једнога дана сав свој труд уништава једним потезом стављајући све до тада урађено под нож наше сопствене критике.

Природа је поезија. Све што постоји како постоји јесте савршена поезија једног савршеног поете. То је мисао Његошева:

„Све дивоте неба и небесах,
све што цвијета лучам свештенијем,
мирови ли ал’ умови били,
све прелести смртне и бесмртне –
што је скупа ово свеколико
до општега оца поезија?“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 34)

Николај закључује да је у свом лету кроз васиону за својим светлим путовођом, Његош видео њеног Творца где је:

„... творитељном зањат поезијом. (...) Бог пева – дакле ствара и обратно. Бог ствара свет као песник што саставља песме. Делање Божије то је поезија, дело Божије то је песма – не једна песма, но све и једна. (...) На овој песни Творац ради вечно и у њој ужива вечно. Па ипак, та песма није недовршена; напротив, она је увек довршена и савршена; дух је њен увек неизменљив, јер то је дух савршене поезије, форма њена је увек друга, увек нова, но једно је у тој форми постојано, и то је савршенство њено у сваком моменту.“ (Велимировић 1994, 35)

Није лако описати савршенство Божије и доказати и показати да је оно заправо баш такво. Али великом беседнику, Новим Златоустом, надахнутим Његошевом поезијом, то и успева: „Божанска поезија обухвата све и обнавља све. На кристалном шатору, који прекриваше небесну сферу, указала се нашем песнику извајана:

„свемогућа поезија Творца,
окружена круном творенија.“ (Велимировић 1994, 35)

Ту видимо успешно приказано, осликано поетски, остварено стварање Божије. Владика Николај износи следеће поређење: научник посматра из даљине природу и описује, песник стаје раме уз раме са стварајућим силама и сам с њима дела. Научник је хладан, трезвен, неповерљив, често циничан, а песник је полубог, демијург који ствара или кроз кога Бог ствара. Песник је натчовек (овде Николај Велимировић наводи или исказује Ничеов израз, са којим ће на ту тему касније и полемисати) који је луда у очима обичног света, јер обичан свет не мисли о звездама, но о хлебу. Разлика је огромна. Отуд није ни чудо што је обичан свет с песником непомирљив. Па отуд и гнев владике–песника према будалама, а то је једна јака странка у свету, у чијим су очима песници луде:

„Будалама кад би вјеровали
Поете су покољење лудо.“ (Велимировић 1994, 36)

Следи можда и највећа могућа похвала поезији и песницима:

„Поете нису једно лудо покољење, но посланици Божији који с Богом опште, који су ближе Бога и чудествах, који су да се изразимо једним старим добрим, но не мало дискредитованим изразом, посредници између Бога и људи.“ (Велимировић 1994, 37)

Поетама и кроз поете говори Бог. Божанске тајне, тајне природе и нашег живота, Бог по мишљењу обојице владика открива само поетама. Заиста велика и неочекивана за једног монаха, теолога, оволика ода поезији. Питамо се да ли га је на то подстакла само поезија владике Његоша:

„Свемогућство светом тајном шапти
само души пламена поете.“ (Велимировић 1994, 37)

Следи, ипак, разјашњење и у мишљењу Владике Николаја, и у мишљењу Владике Његоша, када Његош смањује број песника на број *иламених*, закључујући да је овај број врло ма-

ли. Од Хомера до Милтона нема их много; од Милтона до Његоша, нешто више, јер је и светски *ірмен* постао већи.

Дух поете је са Олимпа, ако је то Гете, или из Тартара ако је Леопарди, или Де Вињи, или под плавим небом у Арабији. Уочавамо велики космополитизам Николаја Велимировића насупрот очекиваном догматизму. Питамо се да ли га је поезија Његошева подстакла на то.

Има песника и блажених и неблажених, закључује Николај Велимировић. Главно је да има људи и песника и да ови последњи најближе стоје творцу света, пошто се и творац света и песници занимају истим послом, поезијом. Песници су више од ствари и људи „они су, да песници, а не само песме, они стварају а нису само створени. (...) Песници су једини у стању да читају јероглифе природе, они их једини читају и виде да је природа песма. То научници не могу (...) Научници нису песници, но људи. А бити човек није ништа особито, особито је бити песник“ (Велимировић 1994, 39).

И сада је сасвим јасно да Владика Николај показује да је он само хтео да представи Његошев став, удубивши се у његову душу, сродивши се са њом, како је у уводу и образложио: „Да Његош оволико уздиже песника над обичним људима. То долази од његовог схватања природе као поезије. Овим уметничким поимањем света он је био сав надахнут. То уосталом и јесте права одлика правога песника, да природу схвати као уметност. То обичан човек не види“ (Велимировић 1994, 43).

Уз живот иде и светлост. Светлост је друго чудо природе, које чини лепо. За Његоша је лепота нераздвојна од све светлости као и од живота. „Он љуби светлост свим срцем својим, свом душом и свом снагом својом. Своје велико песничко дело назвао је он ‘Луча микрокозма.’ Кроз бескрајне просторе њега води *зрака сјајна оиња бесмртноја*“ (Велимировић 1994, 40). И она га доводи:

„Међу сунца пламтеће свјетове,
Што богатством луча бесмртнијех
Потапају простор и минове“

Но његов вид бива светлошћу поражен и он пада и затвара очи рукама. На небесним равнинама, он види реку бесмрћа њој су *стирује ка' њрозрачне луче* (Велимировић 1994, 41). На средини тих равнина стоји гора о којој песник вели:

„А сва гора маса брилијантна;
И преливе њезине свјетлости,
Сви погледи и уображења,
У поњатност не могу довести.“

Анђели су одевени сјајем. Њихова лица блистају. Њихово оде­ло је светлост, они се возе огњеним колесницама. „Но сјај Бога надмашава сјај свега осталог. Престо је Божији као страшни по­жар у ноћи, из кога кроз облаке од густа дима *ројима беже искре*, а ове искре ништа друго нису до *миријаде сјајнијех сунаца*, која *лију свейлосћи у ойширну сферу*“ (Велимировић 1994, 41).

Ту је центар опширног огњеног океана из кога се рекама сипа светлост на све стране. Одатле Свемогући „зажиже по­гледом сва свијетла кола у простору“ (Велимировић 1994, 41).

Владика Николај каже да када човек ово чита има утисак, осећа и доживљава да се налази усред колосалног пожара, који не пржи али осветљава са таквом силином да се очи за­сењене и пред собом уображене крију и склапају.

Овде уочавамо искрено дивљење Николаја Велимировића: „Колики ли је тај васионски пламени пожар морао бити тек у духу овога црногорскога владике, који је једним погледом опа­сивао целу васиону из својих мртвих и мрачних дрда посма­трао како *биће ври у луче сјајне!*“ (Велимировић 1994, 42).

Следи чудно промишљање, слично се сличном раду­је. Ширина мисли Владике Николаја може да прати и гума­чи Његошеву спознају и размишљање да би се многи који др­же до утицаја околине на песника поколебали кад би дошли у Његошев завичај, ако би знали српски и прочитали његову поезију. „Ни у ком случају Његош као песник није постао, не­го је рођен онако као што је бор никао. Велики владика је са­моук. Није ли то први парадокс у његовом бићу?“ Многи би

рекли да то и није парадокс у земљи где су најуваженији људи за време целе једне историјске епохе били самоуки, па потом: „Раде одраста у земљи где народ верује да камен расте и има горко искуство да на том камену сем змија и орлова ништа добро не роди; где се зеленило једва примећује. Па је Раде ипак био песник лепоте и живота, савршене лепоте и бесмртног живота природе“ (Велимировић 1994, 44).

Владика Његош, сироти кнез цетињски, како каже Владика Николај, живи окружен међусобним клањем племена, интригама, шпијунажом, самовољом овог горког народа, који би хтео да се зове народ, разочарењем у људе, у идеале српства, словенства, неизлечивом болешћу: „Но, Његош је био и остао кроз сва искуства песник светлости у лепоти и лепоте у светлости. Све варварске погодбе његовог живота нису биле у стању да унаказе његову уметничку диспозицију. Он је себе назвао владаром међу варварима и варварином међу владарима.

Слично бедуину у изгорелој, мртвој пустињи, чији се погледи заморени досадном монотонијом, отимају у висине, тражећи и налазећи највеће задовољство у посматрању звезданог неба, и овај кнез – епископ, овај најчуднији кнез и најчуднији епископ по Николају Велимировићу, често је бежао из своје мрачне пустиње, вођен бесмртном зраком свога ума, у високо царство светлости, где се одмарао и наслађивао посматрајући „преластну Божију поезију сачињену из милијарде светова окупаних и одевених у светлост“ (Велимировић 1994, 46).

Са такве, не сваком смртном приступачне висине, наша планета му се чинила као једно зрно праха, његова сиромашна кнежевина као један не знамо колико пута хиљадити део тога зрна, а његова голема трпљења као кап воде која капне у огромни пожар.

„Једино на тој звезданој висини налазио је животне воде овај жедни уметник, овај земаљски мученик, који је затим оснажен и окрепљен, спуштао се на ову не најсјајнију планету, и још не на најблагодатнију тачку њену да дели правду крвавим горштацима и спреми прах и олово за борбу са тиранима њихове грозне слободе.“ (Велимировић 1994, 46)

2.2. Наличје природе

Владика Николај као успешан реторичар ће, уводну констатацију да је природа сама лепота, одмах и демантовати наводећи мисао да треба видети и њено друго, Јасоново лице, њено наличје: „У *цвейн*о*ме лону* природе, која се онако заносно блиста у животу и сјају, царује непрестани рат, вечити, нешtedни, крвави рат“ (Велимировић 1994, 48). Очигледно је да се обојица владика у овоме слажу и да су и један и други искусили, нарочито оно наличје природе, где на сваком сантиметру имамо дуеле, ратове, ратне усклике, самртне ропце, урнебесе победника, режање гладне немоћи, плашљиве вапаје природе. Сва природа је под оружјем и припремна за борбу. Врло слободно, врло искрено, животно, достојно великих умника исказано је сагледавање васцеле природе, можда дозвољено и могуће само у младим годинама, у којима су били обојица владика, са ватреном искреношћу.

И по Николају Велимировићу нема невиних. Ко год учествује у животу, учествује и у рату. Где он ту види решење? Сви добијају оружје. Ратовање се дешава из секунда у секунд. Николај Велимировић враћа се на Његоша који не види само ону хармонију у природи већ и бруталност, неслогу, неблаженство и неразумност, и за свет каже „он је состав паклене неслоге“ (Велимировић 1994, 52). Потом објашњава Његошеве стихове о свету у ком ратују сви против свих и закључује: „Свак ратује не толико из мржње према другоме колико из љубави према себи. Нико не ратује ради рата, напротив сви мрзе рат, но ради плена; јер пленом се илузорно и моментално задовољава нужда и недовољство“ (Велимировић 1994, 53).

Потом Николај Велимировић парафразира веома значајан говор и став Игумана Стефана који у себи носи макроkozмичну сцену:

„У овом свету је ужасна тескоба, тескобно је души у телу, тескобно мору међу бреговима, стешњени су ветрови ветровима и народи народима, стешњен је човек човеком, волна волном,

зима топлином, нико се не осећа комотним ни слободним, већ ваздан стешњен тиранисан. И сами тирани осећају се неслободни и тиранисани својим нуждама и недовољствима:

‘Свијет је овај тиран тиранину,
А камоли души благородној.’“ (Велимировић 1994, 54)

Према Николају Велимировићу људска створења се, ипак, привикну на трпљења, на мања, сношљивија зла, налазећи жалосно задовољство у томе, што их већа трпљења, већа зла, често мимоиђу: „Зло се трпи од страха горега. (...) И смрт се не би с таквим ужасом очекивала када би се знало да је она мање зло од живота. Но, неизвесност спада у највећа зла“ (Велимировић 1994, 56).

Владика Николај је помирљив и благонаклон према макрокосмичним спознајама Игумана Стефана, јер је и сам много шта спознао, и током својих студија, али и молитвеном катарзом:

„Сви желе, сви се надају срећи у овом животу! Каква илузија! Мир и засићеност и овај живот! Овај живот је непомирљив са миром и засићеношћу (...) овај свет је гладни рат! То је свет нужде и недовољства, свет стешњења и лудих промена, у коме није и не може да буде:

‘Нико срећан и нико довољан,
Нико миран и нико спокојан.’“
(*Вијенац*) (Велимировић 1994, 57)

Она дивна наша земља, из претходно надахнуто оствареног поглавља, која се сваки дан у ново светло рухо облачи, у свом широком *цвейном лону*, нема ни једног живог кончића, који би био ненаквашен сузама и незатрован болом:

„Наша земља мати милионах
Сина једног не мож’ вјенчат срећом!“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 57)

Владика Николај са смирењем закључује да ми људи не можемо да замислимо какав би поредак и закони требало да владају, јер према постојећем стању ствари, природа неће мир и засићеност, природа хоће рат. Јер само ратом она се обнавља и само борбом се одржава њена вечита младост и лепота. Има, истина, доста срећних тренутака у животу, али потом долази оно што помрачи те срећне моменте:

„Чашу меда још нико не попи,
Што је чашом жучи не загрчи.“
(*Вијенац*) (Велимировић 1994, 58)

И тако ми живимо у вечитим променама, један исти дан не излази поново, једном изговорена реч не враћа се, док смо трепнули, природа се преобукла. Николај Велимировић наводи запажања најпре Хераклита, затим Војислава Илића, па потом и самог Владике Његоша:

„Сва су створења пуна жеља, и отуда пуна муке и страдања. Сва она стењу под теретом ужасног сазнања да је ослобођење од тих жеља само у смрти. Но пред овом дилемом сва она претпостављају живети, ма и на крсту жеља, него ли умрети, ма их у смрти и слобода чекала, сва она више воле живо ропство него ли мртву слободу.“ (Велимировић 1994, 60)

Владика Његош сву ту трагедију изражава непогрешиво успешно са неколико речи: „Земља стење, а небеса ћуте.“ Владика Николај то овако појашњава:

„Његош је могао осећати оно што цела земља осећа, он је могао бити репрезент свакога бола. Он је трпео силно због трпљења свију створења. Њега није болела само његова нужда и његово незадовољство, но исто тако и нужде и незадовољства свију земаљских створења. Све уздахе око себе он је чуо и разумео, он је чуо стењање целе планете наше, но није чуо одговор неба на то.“ (Велимировић 1994, 65)

Искрено, ватрено Свети Владика Николај сведочи о Ловћенском Тајновидцу, и тешко је одгонетнути закључак обеју владика, зашто и како то небо ћути, све дотле док један онај о коме се пише, и онај који о њему пише, не разјасне настањак земље по Божијем допуштењу, и човеков живот на земљи, после пада, после преегзистенције.

2.3. Човек у природи

Николај Велимировић, доктор теологије и доктор философије, образлаже Његошеву тврдњу који каже за вољу да је она активна и пре активности чула. Она је, по њему, вечито будна и вечито жељна, она лети стално *на крилима нејосіојаносіи*, а човек жели мира и постојаности. Међутим, он неуморно лети за својом немирном, крилатом вољом.

„Он види две моћи у себи, једну другој противне које га вуку немилосрдно на две стране, две воље, или како би рекао Апостол Павле, два закона. Једна је воља навише, друга је воља наниже. (...) Следовати вољи навише теже је, но човека достојније, следовати вољи наниже, лакше је но то човека *ниже скоїа сїавља*.“ (Велимировић 1994, 66)

Ако уважава *каїшеїорички имїераїив* као један једини исправан правац, човек ће ићи као Дон Кихот, без обзира на куле, тврђаве, ветрењаче, а други вођен другом иглом компаса, Санчо Панса ићи ће само да обиђе сваку препреку. Живот је превише компликован да би се водили једним категоричким императивом, непреклоним начелом.

Николај Велимировић се пита: ако човек и живи по том канону да се жртвује, да ли га бар у том случају прати срећа. Многи учитељи су се трудили да докажу како је живети строго морално једнако са живети срећно. „Но Његош се није могао искуством убедити да су јунаци у моралу неопходно љубимци среће. Напротив, он је се уверио, да: *виїеза су-сїоїице їраїически конац їраїи* (Вијенац). Као да овај свет

који и тиране тиранише, утолико то више чини *благородним душама*. Ове благородне душе, баш зато што су благородне, искапљују чашу отрова овог света. Тим светим, мученичким, страдалим душама, страдање је тако освештано, да је оно постало добродетељ вере: *Страдање је крстиа добродетель (Вијенац)*“ (Велимировић 1994, 69).

Према тумачењу Владике Николаја, у три случаја човек се осећа дубоко несрећним. У првом, што се поводи својим малим страстима. У другом, што га мучи сумња или спутава немоћ, да би следовао моралној директиви. У трећем, што у својој добродетељи мора да страда од своје неразумне и грешне околине.

Немоћ воље, по њему, тврдо везује човека за земљу и не да му да лети у висине, за којима он жуди. Отуда је душа људска увек испуњена тугом и жалошћу. Затим Владика Николај цитира Његошеве стихове као потврду претходно реченог:

„У чојка је један храм воздвигнут,
зла обитељ туге и жалости;
(...)“

Несретњи га из ништа стварају,
Ради смртне тужне армоније“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 69)

Сада Николај Велимировић изриче своје искрено одушевљење и јасно признавање талента и мудрости Владике Његоша, поете и мислиоца: „Тешко је не задржати се на овим величанственим стиховима, они вреде колико једна цела збирка стихова, какве се у нашем времену за добре сматрају; они вреде и колико цео један философски песимистички систем; да, јер овако збијени и моћни, какви су они изражавају целу једну збирку, цео један систем великих осећаја и великих мисли.

И на изненађење оних који су још у сумњи, на који ступањ величине Његоша да ставе, морамо овде напоменути мишљење Владике Николаја да оваквих строфа поражавајућих својом лепотом и сублимношћу има много у *Лучи микрокозма*.

Но, Владика Николај каже да оставља критику критичарима, а он жели да трага за неблаженством људским, којем је извор немоћ физичка, немоћ морална, а и немоћ умна.

У човеку је духовна немоћ вазда била присутна, мучећи га као тежак и језовит сан. Његош је осећао силно страдање код свих смртних, и у себи искусио. По Владици Николају оно је нашло израза у његовим најмоћнијим стиховима. Узалуд је тражио утеху у свом страдању, мудраци овога света на његову жељу одговарали су својом великом жељом за истим сазнањем:

„С вниманијем сам земаљске мудраце
вопрашаво о судби човјека
о званију његовом пред Богом.“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 71)

Николај Велимировић објашњава питања Његошева, да ли душа прима овде оба зачатија и да ли му је овде двострука колевка. Појасниће и Његошева питања, да ли су му душа и тело из случајно уобличене прашине, или му је телесно зачеће у земаљској колевици, а духовно у некој другој светлој необичној сфери. Покушаће такође да протумачи да ли је човек на земљи ради казне или некакве худе награде:

„Ах, ово је највиша тајина,
и духовне најстрашније буре,
овога су у гробу кључеви.“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 72)

Једним генијалним потезом истакао је Његош главне филозофско-теолошке предиспозиције у погледу човекове судбине, односећи се према њима као што се односио према катедрали Св. Петра у Риму, примећује Владика Николај, као према натуралним творевинама малене снаге људске. Као што је Бог за њега тако велики, да га један рукотворни храм, ма и највиши, ма и највећи, не може обухватити, тако је тајна нашег бића толико велика, да је ни једна мисаона грађе-

вина не може сву у себе примити и осветлити, мислио је Владика Његош.

За сва тврђења мудраца о положају човека у овом свету, он има само један болни уздисај. Овим уздахом изражена је његова сумња у сва та, исто толико несигурна, колико и смела тврђења, и његово тешко страдање од печалне тајне живота. Сумња песника иде до агностицизма: „Овога су у гробу кључеви“ (Велимировић 1994, 74).

Ову сумњу пројављује песник исто тако изразито у погледу знања, спољашњег света, као и у погледу људске судбе. Игуман Стефан се пита:

„Је л’ истина е ово овако,
ал’ нас очи сопствене варају?“
(Вијенац) (Велимировић 1994, 74)

Владика Николај се пита постоје ли ствари како их ми опажамо и сазнајемо, или нас је природа снабдела чулима несавршеним, која су нам довољна само за живот и за приближно оријентисање у њему. Потом се пита: постоје ли ствари уопште? Да ли су оне *сна људскоја ћеца, ал’ очеви?* (Вијенац) Да ли један реалан свет даје садржину нашем духу или наш дух рађа, пројектује, један привидан, иреалан свет? Није ли човек ништа друго, до *шварца једна тје је земља вара?* (Луча) (Велимировић 1994, 74).

Игуман Стефан назива садржину свести деградирајућим именом сна. Николај Велимировић мисли да је Његош намерно хтео да потцени људско знање стиховима: *сна људскоја ћеца, или очеви* (Велимировић 1994, 75). Следи веома чудесно, интересантно појашњење Његошеве мисли, над којом се човек замисли и созерцава: „Човек мора да се замисли пред овим стихом, хтео, не хтео. То је једна од оних фраза Његошевих, пред којима човек остаје нем, као пред једним изненадно отвореним алпијским изгледом. Човек гледа и диви се и опет гледа и још више се диви“ (Велимировић 1994, 75).

Следи појашњење Владике Николаја: „Овај син Црне Горе и црних брда, који никад није допирао у филозофију, сем

у перипетичким препиркама са Чубром Чојковићем, прони-цао је до дна свих питања, око којих се препиру филозофи од памтивека“ (Велимировић 1994, 76). Једном доктору философије и доктору теологије, младом јеромонаху Николају Велимировићу је ово несумњиво познато.

Сада Николај Велимировић размишља о речи чудо, али и о наукама које нам та чуда и откривају: „Научници подозревају песнике због овог израза, они се боје да се овим изразом њихови успеси не омаловажавају! Како? Нису ли баш научници открили више чуда у свету, но песници и философи и пророци укупно? Није ли свако научно дело збир и опис невероватних и неслућених чуда? И не осећате ли ви, господо, да са сваким новим научним открићем свет постаје за човека веће чудо?“ (Велимировић 1994, 76–77).

Николај Велимировић каже, да ако је човек бар једанпут почео да мисли о себи, тада ће брзо доћи до разумевања ових речи песникових:

„С точке сваке погледај човјека!
Како хоћеш суди о човеку,
Тајна чојку човек је највиша.“
(*Луча*) (Велимировић 1994, 77)

Врсни реторичар Владика Николај поново поставља реторска питања на која не очекује одговор од читалаца: пита шта је човек и ко је он и позива читаоца да размисли о томе да ли је могуће да мирно проживи овај живот а да се не дотакне овог питања као ватре. Но, ако се и читалац слаже са Паскалом и Његошем — да је људско достојанство у мисли, онда не треба да напушта ни за тренутак ово питање, јер је оно достојанство наше мисли, као што је ова мисао наше достојанство.

Владика Николај каже да се сиромашни млади кнез са цетињског поља, који се по лепоти и мудрости могао равнати са најлепшим и најмудријим у свету, осећао и убитачно усамљеним. Он је себе видео на висини између које и неба није било посредника сем ћудљиве стихије. Над њиме Владика

Николај види само *ћудљиво небо*, а под њим неразумевање и неблаженство. То је био његов владалачки орнат, под којим је он корачао кроз живот као путник кроз пустињу, као: „сирак тужни без нигђе никога“ (*Вијенац*).

У овом одељку Владика Николај иде даље и од Његоша, као савршени умни читалац, који у тумачењу својим сведочењем надраста и самог аутора стапајући се са мишљу и душом Његошевом.

Мноштво саосећајности, удвојености мисли, најдубљег разумевања двају владика очигледно је. У целој студији јасно се види да је Владика Николај успео да уђе у Његошеву душу и да са њом и његовим умом отпати и одживи његове мисли и његов живот како је у уводнику и обећао.

2.4. Изгубљени рај

У поднаслову овог поглавља Николај Велимировић нам наговештава да ће Његошеву *Лучу* тумачити поредећи је са Милтоновим *Изгубљеним рајем*, као и са Светим Писмом.

За претходна своја излагања у овој књизи, Николај каже да Његоша тако тумаченог могу читаоци погрешно схватити, гледајући га свако из своје перспективе. Један ће га обрађати у артисте... Други у песимистичке философе... Трећи му не може опростити контраиндикације, четврти би посумњао у успешност његове религије, која би се базирала на скептичким или агностичким назорима, пети би били разочарани ако би он био само одушевљен природом и увидео бесмисленост земаљског живота упитавши се не доспевају ли дотле и цариници и грешници. Но ни један овај суд неће се односити на целога Његоша, но само на један део њега.

Његош има више да каже, него што може да изрази, по Владици Николају па ипак то може као макар ко, да изрази све нијансе, да контрасте дивно разграничи и окарактереше, и светлост и мрак, и младост и старост, и лепоту и ругобу, и радост и бол. Но, оно што му ствара муку у духу је оно што он не може да изрази како би желео. По Владици Нико-

лају, то је однос свих делова, свих појединости, свих контраста, једном речју целину живота у хармонији.

И Владика Николај закључује храбро као и Владика Његош: „Колико се год Божанско надахнуће осећа на лицу природе толико се исто осећа демонски дух на њеном наличју. Над лепим лицем њеним изгледа да се надноси дух Божији, над њеним крвавим, ратним наличијем дух хаотични, демонски. Утицај ова два супротна духа дивиног и демонског, најизразитије се испољава на човеку. Кулминацију једног и другог на земљи представља човек“ (Велимировић 1994, 87).

Његошу изгледа да земља једина ремети хармонију осталих кола у простору, или другачије речено изгледа да је једино на њој хармонија поремећена. Хармонија на земљи није, по Владици Николају, за Владику Његоша дисхармонија, но хармонија нарочите врсте, различите од хармоније других светова.

Када би знао одговор откуда је то тако дошло, по Владици Николају, Његош би нашао дату тачку, са које би се слика земаљске драме тачно могла видети и правилно оценити. „Његош за кога је Бог светлост, пристајао је уз овај други одговор, да је на име дисхармонија земаљског живота проузрокована човечијом вољом. Човек је својевољно учинио грех против Божанског реда ствари или, што је исто, против Бога“ (Велимировић 1994, 88).

И сада следи врло битно, од свих различито тумачење, разјашњење библијских страница о Адамовом греху, који је он учинио као човек.

„Но, не овакав малени и слабомоћни човек какав је он сад на земљи, и не у овом земаљском животу, но бесмртни и моћни његов предак, човек – анђео, у преегзистенцији, тј. у времену пре створења земље. За свој преступ човек је изгнан из свог првобитног блаженог жилишта за *враћа чудесивах* и бачен у једну *јудол ѿлачевну*, где у смртном телу и ограниченем духу има да издржи недуго, но за то страшно сужанство, из кога се поново враћа у своју прву, бесмртну и славну егзистенцију.“ (Велимировић 1994, 88)

О овој предигри земаљске драме, јасно је и Владици Николају, могуће је говорити само језиком великог ентузијазма, који је за обичне, у овом животу сувише одомаћене људе савршено непојмљив. Потребно је изаћи из себе, бити ван себе, па моћи видети оно што обичан човек не види. Следи сведочанство о светости Његошевој равноапостолној, која се гради врло постепено, понекад и неспретно, али Владика Николај долази до врло озбиљног тврђења:

„Потребно је доживети орфејско-дионисијевски транс при коме се човек са Божанством сједињује, или апокалиптички сан, у коме се откривају надземаљске ствари или имати моћ *јовориши језике*, коју су имали ученици Христови, или моћ пренети се и *до тирећеи неба* као апостол Павле, и видети рај и чути *неисказане речи* (2. Кор. 12, 1–5), или моћи спустити се у Ад као Хомер и Данте.“ (Велимировић 1994, 89)

Да ли је оваквим почетком и свршетком реченице Николај Велимировић хтео да завара невештог читаоца, да не спозна, колико је значајне и важне мисли он изрекао о светости Владике Његоша, равнајући га са ученицима Христовим и са самим апостолом Павлом. Свестан великих сведочења које је као млад јеромонах изрекао, Николај као да тежи да своје јасне одреднице ублажи, прикрије међу редове, вративши се на говорење о Владици Његошу као о даровитом песнику: „Ко може описати песнички ентузијазам који је младог Петра II Петровића пренео у бесмртни свет и пропутио његовој *Лучи микрокозма* кроз тајанствене небесне сфере, купане у светлости блаженства, које је Адам морао напустити?“ (Велимировић 1994, 88).

Владика Николај овом својом искреном упитаношћу каже да то и не може нико од људи, тумача Његошевог дела, и сигурно да није далеко од истине, и да он као и други може избрати други приступ: „Ми ћемо се радије подухватити, да представимо читаоцу, шта је тај велики ентузијазам нашем песнику открио него ли да описујемо извор и суштину тога ентузијазма

који се у историји великих људи могао вазда лакше констатовати, но описати и образложити“ (Велимировић 1994, 89).

Николај Велимировић закључује да је Његош усвојио веру у греховни пад човека, која је стара малтене колико и човечанство. Ту своју веру, са одговором на питање о дисхармонији на земљи изразио је Његош ентузијастичким огњеним језиком у својој *Лучи микрокозми*. Следи поређење најизразитијих сведочења и тумачења о стварању света, по Владици Николају – Библије, Милтона и Његоша.

Библија сведочи:

1. да је стварање човека следовало непосредно осталом стварању света;
2. да је земља створена за блаженство човека и осталих створених бића на њој;
3. да је пад човека из блаженства у неблаженство следовао греху, гажењу једне заповести Божије од стране прародитеља људског рода;
4. да је услед човековог греха, земља постала обиталиште неблаженства, како за човека, тако и за сва створења на њој. (Дакле човек створен последњег дана стварања света због пада у грех, пада у неблаженство као и цела земља која је због истог постала обиталиште неблаженства за све створено на њој).

Милтон (Milton 1989a, 1989б) се углавном држи Библије, одступа само у прве две тачке. По њему је стварање човека са његовим видљивим светом дошло после дугог блаженог живота једног вишег света, који је био узмућен, усколебан револтом Сатане. Побеђен Сином Божијим, Сатана бива са својом војском анђела бачен у Ад, и тек потом да би надокнадио губитак у небеским житељима, да би *дрој обожавалаца ѿојунѿо* створи Бог овај свет, не само Земљу, већ цео планетарни Сунчев систем.

Његош у свим тачкама није сагласан ни Милтону ни Библији. Слаже се, ипак, да је човек пао из првобитног блаженог стања у неблажено и то због извесног прадела, пранедела свог

прародитеља. Својим трима мислима, по Владици Николају, Његош одступа од библијско-милтоновских погледа и то:

1. Човек Адам није створен после, но далеко пре стварања Земље. Он је живео на небу као бесмртни дух, као анђео, по чину млађи од Михаила, Гаврила и Сатане, но ипак као *војвода* једног *мнојобројној легиона анђела*.

Када је Сатана подигао буну против Бога, да би га приморао на поделу власти, Адам му се придружио занет овим планом и обећањем да ће бити први до њега. Врло неделикатну улогу одиграо је праотац људског рода у овој предсветској драми. Уз име отпадника и бунтовника он је брзо заслужио и име издајника. У трећи дан страшне борбе када се она имала решити, Адам, помоћник Сатанин, заплашен једним сном, одступа са својим легионом. Сатана бива побеђен и сурван у мрачни Тартар.

2. Адам као бунтовник није могао остати међу анђелима, нити пак бачен са Сатанском војском јер се покајао, и тако Бог ствара свет између Неба и Тартара, Земљу.

Бог ту предсказује ужасну судбину Адама и његових легиона, предвиђајући им тежак живот који ће се завршавати смрћу. И још то да ће наде човекове бити затроване сумњом. Милтон не помиње *дич сумње*. Обучени у тело, Адамови синови биће лишени спомена неба и свега небесног, рајског блаженства, „само једна искра ума оставиће им се, како би знали да Земља није њихова првобитна колевка и само једна искра, како не би знали где је та колевка (...) Тако ће она страшна тродневна борба између Бога и његовог супостата, борба између правде и неправде остати за свагда обележје човекове душе.

3. Преегзистенција душа не спомиње се ни у Библији ни код Милтона, нити следује из њихове поставке о паду једног човека, праоца свих људи. Библија својим учењем ближа је природним наукама, а Његош је по Владици Николају ближи Платону: „Разлика Његошеве мисли од мисли библијске јасна је. Наш песник изразито и поновљено говори о томе да није сам Адам

згрешио, но „цео његов лик“, цео његов легион подвласних анђела, који су могли и не узети учешће у Адамовој заједници са Сатаном јер су били слободни и Адаму подвласни једино у служби Богу, а не у противној Њему. Но сви су добровољно пали са Адамом у грех, и стога су сви и осуђени на земаљско заточење, заједно са својим вођом“ (Велимировић 1994, 95).

У песниковој визији, после Богом изречене осуде:

„Адам пређе небесну границу
Са својим жалостнијем ликом,
Ставише их пред врата вечности.“ (Велимировић 1994, 95)

„Дакле, не сам Адам, но са целом својом војском“, појашњава Владика Николај. Међутим, мало после тога говори се само о Адаму у *илош обученом*, са његовом сапатником. Владика Николај се пита са правом: шта је са осталима, шта је са *леионом*? Он врло смело за једног хришћанског јеромонаха, истовремено значајно, тумачи Његошеве мисли:

1. „Он верује да пали духови постепено долазе, постепено *идају* у овај живот, у виду потомства свог вође Адама и издржавају казну. Но да ли казну за Адамов грех? Не, но за свој сопствени.“ (Велимировић 1994, 96)

Николај Велимировић јасно стаје иза мишљења Владике Његоша да је сваки од смртних згрешио лично, узевши учешћа у греху Адамову, односно у греху Сатанином, и зато сваки долази у живот да трпи као што је и Адам трпео док је живео на Земљи.

Врло чудно, тешко појмљиво за наше досадашње промишљање и проучавање, али позивајући се на светост Светог Владике Николаја прихватићемо разјашњења која следе као истинита, богонадахнута и нама несазнатљива:

2. „Кад је Адам згрешио цело његово потомство било је присутно томе греху, не несвесно и не у њему, још нерођено, но

свесно и с њим, узевши сопственог и самосталног учешћа у истом греху.“ (Велимировић 1994, 96)

Следи потом врло необично размишљање за једног доктора теологије, притом младог јеромонаха — о. Николаја Велимировића — који закључује:

3. „Сви смо ми, дакле, постојали као нематеријални духови на небу пре створења овога света. Тешки заборав притиснуо је нашу душу те се као тешким сном, успавани, не сећамо свога првог живота.“ (Велимировић 1994, 96)

То су дакле те три мисли којима се Његош разликује од Библије и Милтона али оне, заправо, и чине веома значајну и суштинску разлику. „Дакле, све су људске душе *иреџизистичралне*, и овај свет је створен да буде човеку место издржавања осуде и казне из тога следује да човек на Земљи никад ни дана једног није био блажен; Земља никад није била Еден, но од почетка осуђеничко острво, Сахалин.“

Из ове разлике потом следују и друге у погледу првородног греха, и оцене стварања и свршетка света уопште. Према Библији и Милтону, првородни грех, због кога је Адам пао из блаженог живота у живот смртника је био у томе што је он у Еденском врту, окусио од дрвета *познања добра и зла*. Оног момента када је почео да разликује добро од зла и да се једначи са Богом, осим по смртности, постаје и најнесрећнији, осуђен да оре земљу, која је и сама због њега постала проклета.

Грех Његошевог Адама је у његовој свесној одлуци да стане уз Сатану, у побуни против Бога: „Његош се, истина, дотиче Еденске историје, при крају *Луче микроkozма* једном строфом мимогред и не сасвим спретно, хотећи, а не могући тој историји никакав значај дати, пошто је претходно пренео био тежиште Адамовог пада на другу страну и другу ситуацију“ (Велимировић 1994, 97).

По њима, Милтону и Библији, човек је грехом постао даљи од Божанског сазнања добра и зла, будући понижен, збу-

њен, затворен у тело. По Његошу, сасвим супротно, баш по грехопадању човек боље разликује добро од зла. Исто у Његошевом тумачењу, бесмрће човеку није недостајало, јер он је рођен као бесмртан дух. „Његово бесмрће није уништено, његовим оваплоћењем и животом на Земљи: живот земаљски је само једна фаза његовог бесмртног живота, оно што је смртно на човеку, то је тело, а не дух“ (Велимировић 1994, 97).

Писац Књиге Постања не потцењује и не презире људско тело, јер је оно старије од духа, и Бог га је створио таквим, не да би га казнио, већ да би га учинио срећним и блаженим. „Дивни телесни облик надахнуо је творац својим духом, и тело је постало храмом Божијим. Тако сведочи Библија, тако и Милтон“ (Велимировић 1994, 97).

Милтон о прародитељима каже да је Адам најлепши међу људским синовима, а Ева најдража међу свим женама. Милтон говори да су после греха људи постали ружног и ништавног тела и уводи архангела Михаила који показује Адаму како ће његово потомство бити изложено болести и смрти.

„Но Тајновидцу цетињском, у чијој су се визији приказале сјајне, блештеће фигуре небеских становника, тело људско изгледа бескрајно мизерно; Оно је *блайна шелесина*, лице човека није слично и подобно лицу Божијем, но тек ангелском: ‘Лице смртно на земљи човјека, Прилично ће бити ангелскоме.’“ (Велимировић 1994, 98)

Свакако, примећује Николај Велимировић, лице човеково личи на оног анђела којим је сваки човек пре земаљског живота био. Тело је блатно, непрозрачно, небо му скрива смртности завеса, оно је оков душе *шејојни оков физически*, под чијим бременом душа стење.

„Оно што је наше, оно што смо ми у ствари, то је душа; тело је нама нешто страно, туђе, нешто што је створено само ради нашега мучења, а при том нешто ништавно, пролазно, распадљиво, *ручак њада љузећеја*.“ (Велимировић 1994, 98)

Човек види да земља није за њега, види да је заточен, а дух га опет помало, понекад, подсећа на његово порекло, на његово *славно* порекло, на његову прошлу славу, на изгубљени рај. Тако, надахнуто, и дубоко доживљено Владика Николај појашњава Његошеве стихове: „Зато би човек да полети као муња к небу, ка својој првој постојбини“ (Велимировић 1994, 98). Сасвим је јасно да ово осећање могу имати само посебни људи, посебне душе, као што су били Владика Николај и Владика Његош.

Но, прибрани Николај Велимировић каже и то да треба бити пажљив са овим виђењима Његошевим, јер треба имати на уму, да те стихове пише исти човек, који је написао и дивне и одушевљене похвале лепоте природног, материјалног света. Овако Владика Његош види Земљу, по тумачењу Велимировићевом, када је посматра са једне више, космичке тачке гледишта:

„Он посматра нашу планету из далеких висина из небесних, елисејских поља из света Херувима и Серафима, из кога је његова машта свако зло, сваки неред, бол, смртност, глупост, протерала и сваким га добром украсила. Са гледишта овог идеалног света, наш земаљски свет чини се песнику бедан и зао, наравно за нас бедан и зао, а не сам по себи.“ (Велимировић 1994, 100)

То је само једна тачка Његошева, небесна космичка тачка гледишта *Луче микрокозма*, али он има и другу тачку са којом му се тело људско не чини ни најмање као блатна, гњила, телесина и са које му материја није носилац само зла, глупости, безумља, метежа. То је тачка гледишта *Горској вијенца* (Велимировић 1994, 100).

Прво гледиште исказано је у дану космичком, вечно светлом дану у зениту, а друго у ноћи полутамној, поларној ноћи земаљској. Николај Велимировић ће навести и позитивне мисли Његошеве о људском телу које му се, са оне прве тачке, тако неисказано, бедно и ништавно чини. Ту спадају и многобројни описи из *Горској вијенца*, као опис снахе Милоњића, опис рано

погинулог младог војводе Батрића, потом чудесни сладострани опис Стамбола у речима Мустај кадије и други описи.

Врло карактеристичне, најпластичније, најреалистичније, описе лепоте људске и лепоте живота издваја, рекло би се неочекивано, Владика Николај, закључивши: „Сви ови описи, насупрот оним претходним исказима о телу и материји сведоче довољно, да Његош није био ни веран манихејац, нити пак тиваидац“ (Велимировић 1994, 101).

Потом сведочи да је Његош знао за један бољи, хармоничнији свет од нашега — „он је се маштом својом пео у њ, уживао у њему, путовао кроза њ, и свој нам путопис оставио; он је видео ‘небесни Јерусалим’, нашу људску праколевку, он је хаџијао по најсветијим местима, где је Исток не само једнога сунца, но свију васионских сунаца, и где нема Голготе и Пилата“ (Велимировић 1994, 101).

Њеиш је знао за оне свейшове – каже јасно Владика Николај, сасвим уверен у ту тврдњу, али и добро знајући да ће то морати рационално да појасни, бар док томе и за остале не дође време. „Он их је у своме ентузијазму гледао“ (у уسخићењу или у свом одушевљењу Богом — *en theos*). Но он није могао слично манихејцима и платонистима и тиваидским пустињацима својим духом бити стално прикован за идеално, небеско царство, и никада се не вратити са свог хаџилука к себи. Морао је као смртни човек, коме је само на тренутке дато виђење да се врати к својима, и није могао никад не отворити своју душу и срце пред лепотама, иако инфериорним према небеским, своје земаљске домовине, оне физичке тамнице, која иако је тамница, ипак је и као таква, дело једног највишег мајстора, једног уметника *без сравања*.

За Владика Николаја, зло, али не само по себи, већ као тамница за испаштање људи. У суштини свет као материјална грађевина је добар, јер одговара правди и вечном закону, где се сваки преступ кажњава и леп је, јер је сagraђен Богом. Савршен је као што је све савршено у свету, али и трагичан, представља готово *једину* трагедију у репертоару васионском. „Овој траге-

дији не може се ништа ни додати ни одузети — она је као таква савршена“ (Велимировић 1994, 103).

Умна сила не појављује се само делимично, но у свему. Она је моћна и непобедива, зло је немоћно према њој. Она прописује поредак догађајима и бди над целим поретком, светећи се сваком покушају нарушавања истога: „Не торжествује, дакле, ипак зло у свету, ма колико изгледало, но умна сила!“ (Велимировић 1994, 106).

Млади јеромонах, двоструки доктор наука има широко образовање и слободно поимање света, философије, теологије, не либи се да тражи везу међу мислећим људима свих времена без обзира на припадност народу, конфесији. О крају света, Николај Велимировић ће удвојити своје и Његошеве мисли и закључити следеће:

„Наш свет, ова наша земаљска тамница, мисли Његош, завршиће много трагичније од све деце своје. Јер од деце њене остаће нешто, то јест остаће много. Дух ће се вратити у вечни живот, док ће се Земља сагорети огњем. Наша мајка планета уклета својом рођеном децом и оптужена за сва зла, она на последњем суду неће имати ни једнога заступника. Сав њен пород, презреће је као вавилонску грешницу и неће је онако дуго мучити, као она што је свој пород мучила:

‘њу ће огањ Божанствене правде
у дан судњи у једно тренуће
сажећ’ својим свештенијем пламом.’“
(Луча) (Велимировић 1994, 107)

Да ће свет нестати у огњу, веровали су још стоици. У новије време природњаци тврде да је могућ пожар у којем би се свет разложио у етар (Густав Ле Бон). Његош каже да ништа од света неће преостати до *йрашина* и *црни хаос* и који може етар бити. Према Светом Писму, после уништења садашњег света, биће створени ново небо и нова земља (Откр. 21, 1). Милтон мисли да ће спаситељ *йокварени свеиј унишијијији*

и потом из огњене буктиње једно ново небо и земљу створити (XII песма *Изгубљеној раја*).

Код Његоша пак нема ни помена о каквом поновном стварању земље, он је сам себи доследан као што су Библија и Милтон себи доследни: „Јер на што нека нова земља, ако је и ова садашња створена као привремена тамница за човека, и ако се човек по издржаној осуди враћа у своје првобитно небесно жилиште“ (Велимировић 1994, 108).

Према Библији и Милтону, Земља је била првобитно рајско жилиште човека и треба то поново да буде. По есхатологији Његошевој, људске душе ће се вратити у своје прво блаженство у преегзистенцију, у облику срећних и бесмртних анђела.

Његошева мисао је да се све душе враћају у вечност, али не све одмах у блажену вечност. На Земљи човек има избор да стане уз Бога, или уз Сатану, да живи по Божијим законима или да остане приврженик овог другог, коме се и придружио пре доласка у овај живот. Људима ће по смрти бити свима једнако, ако не одмах, а оно после извесног времена, јер ће после дугог *риданија* грешника у царству мрака, доћи време, када ће сви краји, *зайламијетии свейлошћу*, када ће сви: „Мири и простори страшни, слаткогласном грмјет’ армонијом, вјечне среће и вјечне љубави“ (*Луча*) (Велимировић 1994, 109).

Према мишљењу и једног и другог владике, по њиховој дубокој вери пуној хришћанске љубави, могућно и истинито делује ово неслућено разрешење: „Тада ће свакако и Сатана са својим милионима присталица бити ослобођен мрачнога Ада и повратити се у своје Херувимско достојанство. Тада најдаље и душе грешних људи скочиће слично варницама из Ада у своје првобитно огњиште, као што ће то и душе праведних одмах по смрти и без проласка кроз Ад. И тако све ће се људске душе на крају крајева наћи ипак заједно, тамо где су и пре пада заједно боравиле“ (Велимировић 1994, 109).

Воздиже се величанствено хришћанско размишљање Владике Николаја испуњено великом љубављу, праштањем, надом и вером:

„Све ће се душе вратити у блаженство у изгубљени Рај, само ће једне пре, а друге ће после. Овај размак времена од повраћаја једних до повраћаја других у блаженство ми називамо нашим језиком вечност. Но, то што нама изгледа цела вечност, као што нама свако време трпљења изгледа цела вечност, за космичку игру то је само једна кратка, тренутна сцена“ (Велимировић 1994, 110).

Тако, само вером у греховни пад човека и изгубљени рај, постаје Његошу, по Николају Велимировићу, овај свет контраиндикација – јасан. Човек је негде живео срећно у преегзистенцији, изгубио је рај, и сада живи несрећно у удаљености од њега, но задобиће рај поново и живеће поново срећно у њему. То је кружни ток човекове животне драме и целог Адама. По Његошу, Земља је створена не ради среће, него ради казне човекове. „Вером у изгубљени Рај, поткрепљује наш песник своју веру у бесмрће човекове душе“ (Велимировић 1994, 110).

Над свим злом господари умна сила, ред и хармонија, сведоче и Владика Његош и Владика Николај, јер како би се иначе за овај живот могло рећи, да је дело Божије. У овоме свету влада „смртно тужна хармонија, хармонија дивино – демонска, а у свим световима изузев Земље и Ада – влада чиста дивина слаткогласна хармонија, хармонија вечне среће и љубави. У овој хармонији, у својој првобитној анђеоској слави, блистаће човек после свог земаљског рока. Изгубљени Рај ће се звати поново Задобивени Рај“ (Велимировић 1994, 111).

3. Теологија Његошева

Теологија за Владику Николаја није академска дисциплина, није наука међу наукама, него *свенаука*, метафизичка парадигма свим осталим наукама. Њене истине су аподиктичне и извесне, јер произилазе из Откровења и искуства вере. Оне нису плод спекулативног и логичког мишљења по узрочно-последичној вези, према Радовану Биговићу и Владици Николају, већ очигледне чињенице, факта искуства, дескриптивна

потврда верског огледа. Те истине се исказују логичким појмовима и категоријама, али се тиме не исцрпљују. У *Религији Његошевој* Николај поближе одређује сам појам теологије. „Теологија значи говор о Богу. Теологија је отуда све или ништа“ (Велимировић 1994, 83). Оно што пада у очи јесте да Владика Николај не каже да је теологија наука о Богу, како се она обично дефинише, него *јовор о Боју* – говор у најширем смислу речи. Ништа мање не збуњује дефиниција да је теологија *све* или *ништа*. Није ли то таутологија, јер обично многозначни појмови не означавају ништа? Ипак, такав закључак не би био исправан. Јер тврдња да је теологија *све* логички следи из претходног става, да је теологија *јовор о Боју*. Када је одређује као говор о Богу, Николај уствари хоће да каже да све што постоји потврђује егзистенцију Бога, а то су управо многи негирали. Све, дакле, говори о Богу, све је реч. Сва жива и нежива бића, свака ствар у природи, цео космос говори. Све је реч.

Надахнут Његошевом теологијом *јо звездама*, Владика Николај, према професору Биговићу, сматра да ствари у природи речитије говоре о Богу него што то чине људске речи. Пошто природа тако јасно говори, човеку је довољно само да сакупља те речи. Пошто свака ствар у природи говори о Богу, онда је и свака наука теологија. Сваки је научник теолог, јер његова наука говори о Богу. Сви свесно или несвесно служимо Богу. Пошто је наше поколење научније од претходних, оно је ближе Богу. Корак напред у науци, значи корак ближе Богу (Велимировић 1994, 85).

Да би аргументовао ову тезу и учинио је што уверљивијом, Николај користи дедуктивно-индуктивни и аналошки метод закључивања: полази од основне библијске истине да је свет створен и да има Творца, или пак од саме природе у којој све указује на Бога, а затим користи аналогију између Творца и творевине, уметника и уметничког дела. Нема сликара без слике, нити слике без сликара. Свака слика говори о сликару, на свакој се слици изображава и манифестује дух сликара и његов унутрашњи живот. Исти је случај и са Творцем и творевином. Зато је природа *нейосредни излив, израз, јое-*

зија Божија и описак Њејовој Духа (Велимировић 1994, 86). Она је оиљегало Божије. Бог је присутан у васиони. Он је спевао, насликао свет и испољио себе у њему. Свака биљка је једна поема или једна слика или један храм, који носи печат свога Творца. Свака је ствар оињени језик који ѿовори о Боју, и то речитије од свих кардинала римских (Велимировић 1994, 87).

Природна теологија је, за разлику од људске, много универзалнија. Прва је свима доступна, друга само појединцима. Језик природне теологије разумеју сви, језик људски само малобројни. „Природа чита исту теологију свима људима и на језику свима појмљивом, док су људске теологије непојмљиве за све“ (Велимировић 1994, 86).

Неке од наведених мисли, многим су дале повода да Николаја оптуже за пантеизам, јер он, наводно, изједначава Творца и творевину. Међутим, према Радовану Биговићу, то не значи обезличење Бога, нити његов плурализам, нити пак његову идентификацију са природом. Николај је пре *Релиије Њејошеве* написао један чланак где је критиковао пантеизам и указао на све опасности које из њега произилазе. Васиона није пантеон него храм једног Бога. Творац се пројављује у творевини, али није сам творевина „него је он изнад свих твари и различит од свих твари“ (Велимировић 1994, 88).

Види се да је Николају Велимировићу у суштини много више стало да укаже како природа евидентно сведочи о Божанској егзистенцији, него да прецизно одреди сам појам теологије. Када тврди да је теологија говор о Богу или говор од Бога, и да је она све, он уствари не тврди толико шта је теологија, колико да природа сведочи о постојању Божијем.

Колико је Бог откривен у природи, толико се иза њених завеса скрива. Под одређеним претпоставкама, природа указује на Бога, али се Он у пуноћи показује у Цркви. Природна и научна теологија чине само први корак у никада незавршеном акту богопознања. Том методу је крај где је крај и феноменалном свету, а постоји још безброј много светова (Велимировић 1994, 96).

Без обзира на то што Владика Николај доста рано прави разлику између поменутих врста богопознања, у суштини је ипак

реч о једној теологији – природној. Појам духовног у његовим почетним радовима има оно значење које му је дала ренесансно-просветитељска традиција. Духовно је неки виши степен или ниво живота, нешто што је супротно материјалном.

Резоновање, логичко мишљење и контемплација теологију претварају у чисто спекулативну и теоријску науку. Тек кроз молитву и сједињење с Богом она постаје искуствена наука. Циљ теологије није да ствара теоријски и формализовани систем о Богу, већ да омогућује лични додир с Њим. Додира пак с Богом нема без унутрашње молитве и причешћа.

У нашој историји, мало је духовника, теолога и јерараха Цркве којима је молитва била атмосфера којом су дисали као што су то били Владика Његош и Владика Николај. На то су указивали многи њихови савременици и поједини биографи. Његошева теологија, без обзира на то што се у њој могу наћи неке једностраности, противречности и терминолошке непрецизности, има неколико карактеристика својствених православном богословљу — онтологизам или реализам, узajамност богословља и живота, апофатизам, традиционалност и литургијичност. Онтологизам и реализам се огледају у његовој непоколебљивој вери да Бог постоји као апсолутна реалност независно од нашег разумног исказивања, па и нашег постојања. То су факта Откровења и аподиктички извесна истина, од чега полази православно богословље, па и он. Треба на крају још додати да Николајева мисао у тумачењу себи надасве блиског Владике Његоша, јесте и специфична варијанта културолошке критике са становишта хришћанске визије света и живота.

3.1. Вера и вере

Путем апофатике (одрицања) Свети Оци уче да је Бог непоредив у апсолутном смислу, да се ниједним именом не може прикладно изразити. Класична катафатичка (позитивна, потврдна) теологија није тиме обезвређена. Она разматра само откривена својства Божија, само јављање Бога у свету, преводи их на разумљив језик, али ипак ови преводи оста-

ју шифровани, симболички изрази, јер је Божанска стварност апсолутно изворна, трансцендентна и несводива на било који систем мисли.

Према тумачењу Његошевих мисли Николаја Велимировића, у школи *ойшйѣѣа оца ѿезије* уче се и надахњују све *ѿламене ѿоеѣе*, који су једини, удостојени откровења Божијих тајни. До овог откровења они долазе огромним трудом.

Интуитивним, исконским, једноставним приступом овај пут доводи до надразумних сазнања и до сасвим парадоксалног поимања Непојмљивог. Суштина овог пута, састоји се у довођењу људског духа до искуства сједињења са Богом, као и света тајна сједињења у Евхаристији. Самим тим што је Бог више несазнатљив у трансцендентности свога бића, тим више се опитно доживљава Његова непосредна близина као Постојећег. Међутим, у Николајевој анализи Његоша није више у центру пажње проблем Божијег бића, чак ни Његовог постојања, него Његово присуство као постојећег у историји људи.

Врсни беседник поново позива читаоце, да са њим саучествују, у читању и анализирању Његоша и каже:

„Читајте предговор *Луче микрокозма*, и ви ћете видети с ужасом, колико је труда стало Његоша његово пењање ка оној висини, на којој се тајне откривају. Кроз буру и шибу својих сопствених мисли, кроз мрак агностицизма, кроз *вирвар* људских несолидних мишљења, дражен ћутљивим небесима и циничким осмејком природе, разједан скепсом и умртвљен резигнацијом, спотичући се и посрћући, пуза се наш песник к светлости, која му се час чинила тако близу – као варљив сан – да би је руком дохватио, а час опет недостижно далеко. Читајући овај предговор човек се осећа као гледајући давленика, кога таласи час избаци на врх, час баце у бездан, док најзад не одахне душом видећи га, где се ухватио за једну даску спаса, на којој стоји: *надежда ми вољом ѿворца блиста*.“ (Велимировић 1994, 144)

Владика Николај каже да оно, што се види у предговору *Луче микрокозма* и у целом овом делу, то јесте та очајна борба Његошева и његово рвање са светом и собом, да би се на светлост изашло. Види се она у мањој мери и у *Горском вијенцу* који је написан када су мисли песникове постале стабилније, но када је она иста борба у њему остала у његовој емоцији и његовим мислима. У говорима Игумана Стефана, Његош се, према Владици Николају и по др Жарку Видовићу, упушта са истом плаховитошћу и са истом бујном речитошћу, као и у *Лучи микрокозма*, у сликање непоретка у природном току ствари и мизерности човека, који је створен за хармонију, ред и смисао у свему. Он највише пати од непоретка и несмисла ствари од свих осталих створења.

Као и у *Лучи микрокозма* ова душевна хаотична борба Његошева може невештом читаоцу лако заклонити, засенити оно, што је као позитивно резултирало из ње. У ствари, главна душевна борба песникова припада времену до стварања *Луче микрокозма*“.

У њеном предговору је суштина Његошеве спознаје. Од ових резултата није Владика Његош до смрти своје одступао, иако је бивао силно мучен истим мучењима. Владика Николај тврди да све што је Владика Његош између 1845. и 1851. г. мислио и писао, мислио је и писао на основу својих принципјелних гледишта, изражених у *Лучи микрокозма*: „Као ни у једној другој својој песми, у овој нам је владика открио своје најинтимније осећаје и мисли, све оно што му је за живота била највећа мука, а и највећа сласт“ (Велимировић 1994, 145). Тако, с правом, Решетар изјављује како је *Луча микрокозма* централно мисаоно дело Његошево, у коме се, као у жижи, збирају све мисли песникове до 1845. године, и из њега опет расејавају у сва његова дела од тада до песникове смрти.

Мисао о Богу и о судбини човека, проблем зла и бесмртности душе, не налазе се само у *Лучи микрокозма* исцрпно третирани. Искреност убеђења у оно што пише, код њега је у овом делу тако исто фрапантна као и у другим његовим делима. Владика Николај налази и објашњење зашто је то тако:

„Његош је тако искрен, као што је песник, и зато тако фрапантно, детињски, искрен, што је истински песник. ‘Луча микрокозма’ није поезија складних завршетака, но поезија искрених и великих мисли и осећаја“ (Велимировић 1994, 146).

Постулати Његошеве вере, према Николају Велимировићу, изложени су у *Лучи микрокозма*. Од истих Његош није одступао од дана када их је извојевао до своје смрти: да је Бог ум или светлост, свемогући уметник, *о́йши́и о́йац њоезије*, да он ствара светове хармоничне, у којима непроломив ред и закон влада, да је човек због нарушења овога реда и закона осуђен на живот земаљски, да зло онемогућава срећу људи, но омогућава трагичну хармонију тога света, да је душа људска бесмртна, и да се она по смрти тела враћа у један живот, који је хармоничан, но не и трагичан, и у коме је срећа људи могућа.

Као да све претходно тумачено у овом поглављу Владика Николај покушава да сажме или бар донекле напомене, шта је то што Његошеву веру чини толико блиском Апсолуту:

„Апстрахујте као фабулу пад прародитељских душа у тело, и вама ће бити непојмљива Његошева мисао о односу душе и тела, о коме се говори у ‘Горском вијенцу’; апстрахујте песникову идеју о стварању Земље ради времена казне палог Адамовог легиона анђела и ви нећете разумети ни оострани песимизам нити оноострани оптимизам Његошев; апстрахујте као фабулу мисао о дивино – демонској хармонији нашега света, и о двоструком печату, правде и неправде, отиснутом на душу човекову при његовом изгнању из раја, и вама ће остати загонетно, зашто се Његош најрадије задржава на теми борбе правде и неправде у човеку самом и у свету опште; апстрахујте мисао о овоме животу као трагичном, али судбоносном моменту, у коме човек има да се одлучи или за правду или за неправду, или за Бога или за Сатану, и вама ће изгледати не само неразумљиво но и неразумно песниково, фуриозно до фанатизма и ратоборно до егзалтације, настројење против неправде.“ (Велимировић 1994, 147)

И као разјашњење, можда, и сопственог приступа тако компликованој теолошкој мисли Владика Николај даје једину, чини се могућност: „Потребно је познавати душу Његошеву. (...) Душа Његошева жуди за стварношћу, за једним стварним подом, по коме се може ходити, за једним стварним кровом, који може одолевати бури, и под којим се један бескућник може за ово неколико тренутака свог земаљског живота склонити“ (Велимировић 1994, 147).

Удубљен у душу Његошеву, потпуно срођен са њом, покушава да га схвати, појасни, разуме и упореди са њему сличним умовима из васцелог света:

„А Његош је био духовни бескућник све док није сазидао ‘Лучу микроkozма’, у којој је надаље дух његов обитавао. Бескућник је био и Марко Аурелије, и као цар, бескућник и лорд Бајрон, бескућник и гроф Толстој. Има тако несрећних људских природа чији дух не може да се настани ни у једном понуђеном им, туђем, дому, но с муком и трудом сам се подухвата зидања изнова. У свету има толико прекрасних философских и религиозних грађевина, да један смртни новорођени може само онолико труда да уложи колико је нужно, да изабере од тих затечених грађевина за себе ону, која му се учини најудобнија од најудобнијих и најлепша од најлепших. Тако и раде многи; они стану уз Платона или Аристотела, или Декарта, или Хегела, или Зораостра, Буду, Исуса или Мухамеда. (...) Његошев дух осећао се у овоме свету бескућан, и зато несрећан, мучећи се напорно, да се окући.“ (Велимировић 1994, 148)

Народни послови Његошу били су тешки и мучни, но мисли су му биле још теже и мучније. Владика Његош о томе посредно сведочи у одговору Игумана Теодосије књазу Долгорукову:

„Мислим, књаже, и прскох мислећи,
мисли су ми веће јаде дале
двадесет пута, но тешки послови.“
(Шћејан Мали) (Велимировић 1994, 148)

Ко зна колико би се књижевника сетило да узму перо у руку, да су били на Његошевом месту, претрпани народним бригама, и то специјално црногорским од којих је најглавнија била брига о народној одбрани од глади и Турака. Владика Николај размишљајући о Његошевој потреби за стварањем, проналази јако разумно решење: „Но Његош је имао, поред свих народних брига о одбрани, и једну своју бригу, која је равнотежила онима, а то је брига о самоодбрани, самоодбрани од мрака, несмисла живота и очајања. Требало је наћи једну чврсту подлогу, са које би се могло бранити. Ако је живот, заиста, само мрак, несмисао и очајни поредак, онда на што мислити о некаквој народној одбрани од глади и Турака? (...) Велики људи траже принципе, на основу којих би делали, траже у логици оно, што већина носи, умом неосветљено, у инстинкту“ (Велимировић 1994, 148).

У једном најкритичнијем времену по Црну Гору писао је Његош *Лучу микрокозма*; што је доказ огромне озбиљности са којом је он на овом делу радио. Владика Николај сведочи да то није некаква новост, да људи онда зидају себи кућу, кад се стекну најгоре непогоде.

„За нашег песника све спољашње непогоде учиниле су његову унутрашњу, духовну нужду још акутнијом. Требало је добити храбрости за одолевање тим непогодама. Ништа мање до једна цела самостална концепција живота није могла дати храбрости духу, који се је нуждавао у једној таквој. Па зар да се тај жедни и бескућни дух засити и задовољи у таквом једном одлучном моменту, и по себе и по народ, једном „шареном лажом“, једном фабулом, у коју он сам не верује?“ (Велимировић 1994, 150)

Николај Велимировић најискреније, најдоследније, сведочи о Владици Његошу свим својим умом, вером, емоцијом. Следи истицање Његошевих особености и похвала његовом генијалном дару: „Његош је један самобитан геније, који не зајми и не подражава, но који ствара. Он је створио своје Вјерују“ (Велимировић 1994, 153).

Следи пасаж у коме ће Владика Николај појаснити, осветлити из свих углова, па и јасно доказати Његошеву сталну религиозност. Све о чему Његош мисли и осећа, није растројено, или једно другом подређено, све је у узајамном утицају, све сједињено и обухваћено једним широким хоризонтом.

„Његош не може да се задржи дуго при малим и случајним мислима, а да их не стави под аспект васионски, нити при малим и случајним емоцијама, а да им својим духовним рефлектором не да колосални оквир. *Њеїош је, речју, релиїиозан у сваком моменїу.*“ (Велимировић 1994, 153)

Своју тезу Владика Николај потом као реторичар и теолог појашњава слободно, као што и приличи широко образованом и дубоко религиозном уму. Он спознаје Владика Његоша, као уосталом и себе:

„Његошева је вера индивидуална каква је уопште вера јаким и великих духова, тј. вера изузетна, своја, самостворена, самооснована, за разлику од вере комуналне, заједничке, акцептиране и предаване с колена на колена. Вера Његошева је, даље, схематична, тј. вера у великим, обимним потезима, док је комунална минуциозно разрађена и до ситница на све могуће симболичне начине изражена. Хришћанска је вера и индивидуална и комунална. Она је индивидуална у Христа, Павла, Оригена и Франциска; она је комунална у милионе или милијарде маса осталих верујућих. Но индивидуалност вере може да послужи и као најпоузданији пут ка најбољем Хришћанству, али и као најпоузданији пут ка потпуном отуђењу од сваког Хришћанства. Његош се у свом индивидуалном верском самообразовању од почетка упутио једном нарочитом Хришћанству. Семе мора да иструли, да би васкрсло – то је метод хришћански.“ (Велимировић 1994, 154)

Сјајна апологетска спознаја религиозности Његошеве и њено разјашњење сасвим јасно и прецизно су исказане: „Његош је – то смо видели – прошао кроз најтеже фазе скепсе, резигна-

ције и агностицизма, док није дошао до свога Вјерују. Свакако више од три дана лежао је он и трунуо у своме гробу страха и неизвесности, док се његов анђеол хранитељ, на кога се он понекад с горком иронијом жали, није смиловао да му скине гробну плочу и изведе га на светлост“ (Велимировић 1994, 154).

Владика Николај не може а да не каже:

„Христологија Његошева је готово рудиментарна. Никад ни један свештеник хришћански није мање рекао о Христу него овај цетињски првосвештеник. Од својих стихотворења свега две строфе, последње у ‘Лучи микроkozма’, посвећује Његош личности Христовој:

‘Син, достојни Оца превјечнога,
обука’ се у чeловјечество
наоружан оружијем правде
и стрјелама светог просвјештења,
попирући злобу и тирјанство,
добродјетељ у храм освештава.’

Смисао Христовог доласка, дакле, јесте у *йойирању злобе и тирјанства* и свећењу добродетељи. О искупљењу људског рода, како то хришћанска догматика учи, Његош не говори ништа. За њега је Христос светило правде и просвећења. Правда и просвећење најинтимнији су идеал песникове душе и он тај идеал персонификује у Христу Спаситељу. Дирљива је и снажна последња строфа, којом се песник обраћа самом Спаситељу:

‘О, преблаги, тихи учитељу!
слатка ли је света бистра вода
с источника твога бесмртнога!
Од твога су свјетлога погледа
уплашене мраке исчезнуле,
од твојега хода свештенога
богохулни срушени олтари,
васкрсењем смрт си поразио,

небо твојом хвалом одјекује,
земља слави свога спаситеља!“
(Луча) (Велимировић 1994, 156)

Али, већ само у овим стиховима могу се наћи сви основи црквене христологије. Христос је *син њревјечноја*, оваплоћен, *обука* се у *человјечестиво*, дошао на Земљу ради правде и просвећења, својом науком је срушио многобоштво, својим васкрсењем поразио смрт, зато га Земља слави као свога Спаситеља.

Николај Велимировић, осећа потребу да Његошево поимање Христа и додатно појасни, и можда на неки начин и оправда, и да уз њега и храбро стане:

„Његош пак није припадао ни једној теолошкој школи – како би то и могао онај, који је теологију учио по звездама! Његов Христос је само његов а не александријски и не протестантски. Да се Његош упустио у још ближе изобраење Христове личности и његове историјске улоге, то би се тек онда јасно испољило. Но јасно је и из ове схеме, да би Његош у том случају изобразио једну узвишену и свету личност, моћну у правди и моћну против неправде, просвећену и хуману, која би се уистини могла назвати *син њревјечноја* и Спаситељ света.“ (Велимировић 1994, 157)

Сва теолошка промишљања и доказе Владика Николај ће поткрепљивати цитатима из Његошевог дела, али ипак он закључује:

„Фрапантна смелост и искреност Његошева у исказивању својих мисли приступачна је не само дубоком истраживачу, но и најповршнијем читаоцу. Не моћи видети ову смелост и искреност песникову у сва три његова главнија дела значи просто напросто не моћи видети у њима црногорског владика Његоша.“ (Велимировић 1994, 160)

Владика Николај покушава да и читаоцима појасни огромну слободоумност Владике Његоша. У овим редовима ми видимо његово искрено дивљење и искрено одушевљење:

„Ставите владику његошког у коју хоћете велику хришћанску државу, у Француску, Русију или Италију, и представите себи тада пренераженост пастве и бес главне црквене управе, када би биле публиковане његове мисли, посвећене Сими Милутиновићу, или мисли исказане кроз уста Владике Данила, Игумана Стефана и Теодосија, мисли мало кад чувене из уста једног владике од када владике постоје. У тим земљама сматрало би се као врхунац недопуштене слободе мишљења и говора, коју не само један епископ но и један ма који верни син цркве уопште себи присваја, када он мисли и пише, да је *људски живои сновиђење стираино*, да је човек на земљу бачен *смјелим случајем*, да је овај свет *састав њаклене неслоје* и, поврх свега, да *лакшом вјере љујосиј чојка мјери*. Издвојене саме за себе ове мисли граниче се са безверјем.“ (Велимировић 1994, 161)

Многи невешти проучаваоци Његоша позивајући се на само појединачне исказе Његошеве, покушавају да докажу да Владика Његош није био ни верник ни религиозан у самој суштини. Врсни беседник и Светац Владика Николај има већу ширину спознаје и велико разумевање за Његошево произношење религиозности:

„Но ми смо већ видели, да се њима само представља она страшна бура, коју је Његошев дух имао да издржи, док се није извио на висину једног светлијег *Credo*. Па ипак, Његош није могао не исказати ове своје мисли. Замислимо да их је он скрио и да оне нису дошле до нашег сазнања. (...) Да се он уздржао од својих скептичних и агностиких реченица, нама би остала неоткривена једна пространа страна његовог унутрашњег живота. Но, не може прави песник један део својих мисли да изрази, а други да задржи и прећути; то сасвим није у власти његовој, као што није у власти вулкана, да задржи лаву а избаци сам пепео. Његош је морао да пева, како је певао; он сам није био у стању да цензурише пројаву своје унутрашњости. Отуда се нигде, али нигде и не може уочити само делимично изражена песников мисао, нигде се

поред његових стихова не може прибележити напомена: заплењено.“ (Велимировић 1994, 162)

Слобода, којом Његош дише и пише, то у ствари није слобода у вулгарном, грађанском смислу те речи, но то је инстинкт, над којим он сам није властан, и у коме он сам нема никакве заслуге. „Његошева слобода рођена је с њим једно као песником и друго као Црногорцем. Он није могао да крије своје мисли, отуда их он није ни крио. Кад је он могао и смео рећи оно што је већ рекао, било би чудновато, да још нешто има, што он не би смео рећи, да је осећао потребу да то каже“ (Велимировић 1994, 163). Овде проналазимо тачно извођење закључака Владике Николаја. Рекао је све што је могао, мислио и осећао и одбрана Његошове религиозности је тако и исказана.

То је став прибраног и смерног тумачења, али исто тако и пламеног сведочења и умиљења. Природно је да се верујући човек заљуби у целу творевину Божију и да у привидном бесмислу историје одгонетне смисао Божији; природно је да човек сам постане светлост Откривења, пророчанство, и да га у другој преопозна.

Бог држи у тајности своју сопствену логику која мада се, према Павлу Евдокимову, не противи Правди, додаје овде нову димензију, и не треба завиривати у последњу тајну Његовог милосрђа.

Сада следи други део овог Николајевог поглавља који ће независно од Његошове религиозности и вере у Бога, разматрати његово поимање односа између хришћанске и мухамеданске вере:

„На хришћанство и мухамеданство као две историјске моћи, гледао је Његош као на два фатална, крвоносна и смртоносна ритера, који стоје у непрестаној међусобној борби, и којима слабо човечанство следи пребијајући се и потуцајући се у страдању и крви:

‘Луна и крст два страшна символа
њихово је на гробнице царство;
сљедоват им ријеком крвавом
у лађици грдна страданија,
то је бити једно или друго.’
(Вијенац)

За Његоша је Косово почетак све српске несреће. Ова несрећа није сва у томе, што су Турци победили Србе, но већи део њен је у томе, што је вера Мухамедова победила веру Христову. После Косовске битке у покороном српском племену могли су живети, како су и дотле живели, само *преверени*, тј. само они, који су оставили своју стару веру, и примили нову, завојевачку.

Све што је било постојано и тврдо у вери у српском народу, по Владици Његошу, склонило се у црногорска брда, да се из слободе брани, да брани *аманети* прадедовски:

„Обе *брајске* вере имале су нечега примамљивога. Једна је вера тријумфујућа на трону, но на трону *нејраво узетом*; друга је вера у понижењу, но у понижењу часном, понижена од неправде; једно је вера Пророкова, чији је барјак засенио свет, испод кога ко изиђе *сунце ће ја сиржијти како муња*, вера топуза и моћи, и обиља и сласти; друго је вера *раскрића лийова, кукавна сиротиња*, но уз то и *вјера Обилића*, славног витеза, који *баца у несвијесит људе*. Једна вера нуди благовање земаљско и обећава небесно, друга тражи страдање за правду на земљи и предвиђа утеху по смрти онима који страдају.“ (Велимировић 1994, 165)

Следи широко промишљање Владике Николаја који мишљење Владике Његоша прихвата, прати и појашњава:

„Коме Богу принадежи свет, мухамеданском или хришћанском? Ни Турцима ни Црногорцима не пада на ум ово питање, пошто и једни и други мисле на једног и истог Бога вазда, кад његово име спомињу. Или зар има некакакве разлике из-

међу тога Беглербегова Бога и овога, кога спомиње игуман Теодосија, говорећи:

‘Нејма цара до једнога цара,
Бог на небу, и он је на земљи?’“ (Велимировић 1994, 167)

Бог као такав никад није предмет верске контроверзе међу Црногорцима и Турцима, каже Владика Николај тумачећи Владикау Његоша. Разлика између вере једних и вере других јесте поглавито у разлици њиховог култа и морала.

Свети Владика Николај сведочи да је Владика Његош одлично познавао све нијансе исламске вере и сасвим је објективно изложио:

„Сасвим рељефно изображена је вера ислама у разним својим представницима, који се узајамно допуњују, јер сваки од њих репрезентује један аспект своје вере: ислам као вера сладострашћа (Мустај кадија), као вера војинствена и патрицијска (Скендерага, Селим везир), или вера грубости и необузданости (сват Турчин, Беглер-бег), или вера части (паша Шувајлија), или вера истине и права (мула Хасан). Чак и верски рационализам, највећа реткост у свету муслиманском, није од Његоша остао незапажен и неспоменут.“ (Велимировић 1994, 172)

Владика Николај Велимировић на основу тумачења Његошевих дела промишља о вери муслимана:

„Стотине је покољења ова вера надживела, стотине градова разрушила и других стотине саградила; сагорела је александријску библиотеку и прославила се Багдадом и Гранадом, позобала је народе као *ћук ѿице* и засенила својим зеленим барјаком копно и море од Меке до *француској дријеја* и Беча, док јој пред овим није *бурак* посрнуо; стотине је покољења ова вера надживела и милијарде добара и милијарде зала починила, изаткавши од свега преживљеног и почињеног

једну колосалну мрежу, која се простире у свима димензијама.“ (Велимировић 1994, 172)

И један и други владика имају заједнички став да представници једне и друге вере истичу само традиционалне верске обичаје и инсистирају на уважавању верских симбола. Његош није потцењивао традиционални верски симболизам, но га је више са сажаљењем посматрао као вечно неуспели покушај људи, да изразе оно у шта верују. За то своје тврђење Владика Николај наводи Његошове стихове у којима се он са катедрале Св. Петра у Риму обратио Богу:

„Ради човјек све што радит’ може,
да угоди теби, вишњи Боже!
С облацима свете куле веже,
У кулама чисти тамјан жеже:

(...)

Хоће име твоје да изрече,
што чувствује, то хоће да рече“ (Велимировић 1994, 174)

Суштина Његошове вере, по Владици Николају Велимировићу, јесте у следећим речима:

„У Његоша је вазда био жив осећај духовне надмоћи над осталим људима, и отуда вазда и сажаљив поглед на све творевине људи, па следствено и на њихове верске институције. Осим тога, њега никад није остављала мисао о ништавности човека и свих његових дела према Богу и Божијим делима. Шта су сви симболи људи, којима се они напрежу да изразе Бога, према моћним делима, којима је Бог сам себе изразио? Шта је храм Св. Петра према храму, који је Бог сам себи подигао.“ (Велимировић 1994, 174)

Чини се да је све ово Свети Владика изрекао због оних који су Његошу замерали да је премало црквен и да се не држи канона.

Овом књигом Владика Николај показује да је Владика Његош самим собом био живи храм, и од свога живота начинио литургију, послушкујући тишину Речи Божије, да би је учинио моћнијом од сваке извитоперене речитости и сваке ма и величанствене људске творевине.

„Ти си себи храм дига’ над свима,
што сав страшни простор обузима.“ (Велимировић 1994, 175)

Владика Николај има разумевања зашто Његош није много марио за церемонијално, култно у вери, и зашто није особито волео да као епископ литургише:

„Већина људи не разуме ни своје сопствене речи нити симболичне знаке, којима се обраћа Богу, као што она и много што шта друго наслеђено не разуме, а испуњава. Маса народна приања за спољашњи изглед вере, за њену материјалну пројаву, не проничући у смисао пројављеног, материјализованог. Све духовно, што се не материјализује, не спушта се до срца и душе народне; а све опет то духовно једном материјализовано, којим се често сасвим помрачава његова духовна подлога, Његош није волео; а није га волео из истог разлога, из кога и Христос.“ (Велимировић 1994, 176)

Овде налазимо одбрану Његошеве религиозности најјачим адутом у коме Владика Николај каже како Његош није волео само спољашње произношење вере, као што га није волео ни Христос: „Христос је корео фарисеје, што, испуњујући савесно и најситније и најбезначајније култне прописе, заборављају правду (Мт. 23, 23)“. И као појашњење Владика наводи следеће: „Велика маса је готово увек фарисејска, тј. она готово увек претпоставља извршење ситних верских прописа, ма и на штету крупнијих.“

Његошев, и у великој мери и свој, значајан став о вери и култу, Владика Николај ће појаснити у следећем одељку:

„Заборављају, дакле, и муслимани и хришћани оно, ‘што је најпретежније у закону’, како коранском тако и јеванђелском, заборављају правду и једни и други, иако уједно и савесно врше све култне церемоније своје вере. Отуда је Његош и хладан према култу и култним церемонијама. Култ је молитва Богу; култ, коме одсуствује разум и срце молећих, хладна је молитва, а хладну молитву Богу наш пламени песник није могао љубити. (...) Ситне верске препирке, које тако често занимају мале људе, никад нису могле апсорбовати интересовање Његошево; ове ситне верске препирке биле су њему најомрзнутији предмет, који га је могао једва што мање озловољити него потурице. А за њ су биле ситне верске препирке сва *йойовања око вјере*, која су била у стању да разбрате, заваде, разбукте мржњу, и осветољубље, да поварваре и обљутаве род људски. Но Његош није предвиђао факт, да је цела историја испуњена оваквим верским препиркама, и да је цео свет и у његово време био, као и у наше што је, њим испуњен.“ (Велимировић 1994, 176)

Следи чудесан и веома надахнут завршетак:

„Да је овај епископ живео у време великих црквених сабора, он не би припадао ни једној верској партији, он би се уздизао над свима партијама; да је живео под Инокентијем III био би спаљен; да је био савременик Св. Саве, био би овоме најнеуморнији и најревностији сатрудник на делу народног просвећења; да није умро 1851. год. од туберкулозе, умро би 1870. од гнева, кад је Кантова и Декартова отаџбина признала непогрешивост једног смртног човека. Овај *варвар међу владарима*, који мери људе *гјелом и врлином*, спречио би много варварства у свету, да је седео на престолу многих и многих такозваних хуманих краљева, који су људе *лакџиом вјере*, мерили. Хус и Бруно и Галилео извесно не би страдали од овога представника хришћанства. Ко се дакле, сме усудити, да назове Његоша *варваром међу владарима*, осим његове горке ироније и онога, ко не познаје остале владаре?“ (Велимировић 1994, 178)

3.2. Молитва и витештво

У својим путописима Љуба Ненадовић за Његоша каже да је он био побожан својом вишом побожношћу, а по Николају Велимировићу се однос Његоша к Богу може се изразити једном једином речју: молитва. Невероватно је, али зато и не мање неоспорно, тврди Владика Николај, да Владика Његош — који је избегавао церемонијалне и официјелне молитве, и изазивао подозрење *мирјансѣвујуићеї* — није у ствари никад ни прекидао своју молитву. Своје сведочење о Његошевој молитви Владика Николај и потврђује самим његовим стиховима:

„и у јутру златној зори,
и у подна жарком часу
и вечера тихом миру“
(*Веч. молиѣва*)

Његош је молитвом стално био сједињен са својим Богом. Божанска природа је доступна учешћу не у њој самој, него у њеним енергијама. Према Светом Григорију Палами, онај ко учествује у Божанској енергији постаје и сам у извесном смислу светлост. Ова светлост није ни материјална, ни духовна него Божанска, нестворена, она се даје човеку целом и чини да он живи као причасник Свете Тројице, у блаженству будућег века не напуштајући овај садашњи. У својим молитвама он исказује дивљење и похвалу „и још нешто треће, што мора читаоце изненадити – благодарност!“ (Велимировић 1994, 180). То је стање обожености у коме ће Бог бити у свему не по суштини него својом енергијом и неисказаном красотом Тројице.

Владика Николај се пита јавно зашто је Његош благодарио Богу, јер Бог не тражи благодарност од људи. Такође Владика Николај зна да је Његошева благодарност Богу била далеко од страха и морања, и самим тим је загонетнија: „Зашто је имао да благодари Богу овај *великомученик живоѣа*, прикован за ловћенску стену и немилосно шибан споља и изну-

тра? Шта је имала коме да благодари ова судба, која изгледа већа бајка од Прометејеве?“ (Велимировић 1994, 180).

Николај Велимировић позива читаоце да заједно са њим прате Његошев живот, његова размишљања и осећања. Предлаже да пусте самога Његоша, да им он сам на то одговори. Најличнијим, искреним, благодарним, обраћањем Богу почиње он свој тестамент, писан отприлике на годину пред смрт:

„Благодарим ти, Господе, што си ме ти удостојио дићи на једну из висина твога света и благоволео напојити ме лучама твоје светлости, твог чудесног сунца; благодарим ти, Господе, јер ти си ме над милионима узнео и духом и телом. Колико ме је из детињства мога твоје непостижно величанство погружавало у химне, – у химне божанске радости, удивљења и твоје више лепоте, толико сам ја с ужасом гледао на бедну судбу човечју и оплакивао је (Ров. 199).“ (Велимировић 1994, 180)

Владика Николај пише да је Његош јасно осећао своју супремацију над људима које је познавао. Сви други људи као да су мање су били свесни своје мизерије и Божије величине. Његош је, међутим, био свестан тога. Та два контраста непрестано су била присутна у његовом духу: „Ово високо сазнање није га водило срећи, али га је уздизало Богу, уздизало га над његовом сопственом мизеријом. Он је видео светлост Бога, која је другима била недоступна; он је осећао себе близу ове светлости; и – благодарност је испуњавала песникову душу заједно са похвалом и дивљењем (Велимировић 1994, 181).

Владика Његош је по Владици Николају био потпуно свестан своје мизерије пред Богом и своје супремације пред људима:

„Његош је хвалио Бога као идеал свега онога, што је за њ било велико, а што је он сам у себи осећао у малим одломцима. Ови мали одломци идеалнога, који уосталом нису одломци до у односу према целом идеалу, Богу, и сачињавали

су оно својство, којим се песник осећао сродан с *оцем њоезије* и које га је к овоме привлачило, као што једно сунце привлачи своју планету:

‘некакво ме својство дигло тамо,
некакав ме свети магнет тегли.’“

(*Луча*) (Велимировић 1994, 182)

Зато је, према Николају Велимировићу, Бог омогућио Његошу да га спозна као цео човек и да више не може да говори о визији, чисто осетилној или интелектуалној. Граница не постоји међу створеним и нествореним. То није редукција осетилног, ни материјализација духовног него причешће целог човека, јединство људске личности са Богом, са оне стране свих ограничености створене природе.

Његош је према Вл. Николају био од ретких у истини усамљених природа, у којима се свет вечно вара, мислећи да оне узимају учешћа у његовим пословима и забавама свом душом, док су оне, међутим, иако присутне, вазда одсутне, а он окупиран својом визијом, на којој је сконцентрисана сва њихова симпатија. „Ови несоцијални, анормални, генијални визионари, једини живе у правој душевној усамљености. Њихова визија свуд их прати и они је свуда гледају, ма куда да су њихове очи упрте и ма чиме да је њихово време заузето. Никакво друштво и никакво службено занимање није реметило Његошеву усамљеност“ (Велимировић 1994, 183).

Овде је исказана искрена саживљеност, велико разумевање свог великог претходника, песника и владике, од њему, по многоме чему блиског у духу Владике Николаја:

„Он је био усамљен како онда, када је сам ноћу седео пред својим конаком и посматрао звездано небо, тако и онда када се налазио усред масе народа у Трсту или Риму. Он је мало говорио, веле његови биографи, вазда је био замишљен, вазда душом усамљен. Ово усамљено острво вазда је остајало усамљено; људско море, које га је опкољавало, никад га није могло заплуснути, још мање потопити. Све су се буре утишавале

у близини његовој. Овај човек владао је моћном речи и моћним погледом. Његов је поглед горео као и пустиња у којој је живео, његове речи су звучале као *глас вайијућеи у иустини*. Он је у истини представљао пустињу где год је долазио, пустињу, коју нико није могао тако лако запазити због њеног спољашњег, противреченог, оазног изгледа.“ (Велимировић 1994, 183)

Врло необично поређење, исказује одличан реторичар Владика Николај, па потом градира ту мисао до Апсолута:

„Он је био сам. Па ипак не; он никада није био сам. Он је могао за себе рећи као што је један други за себе рекао, *ићак нисам сам, јер је Оћац са мно*м (Јов. 16, 32). (...) Његова усамљеност, дакле, била је само усамљеност у односу ка овоме свету, његова друштвеност пак односила се на свет трансцендентни. А ова друштвеност песникова у односу према једном вишем, светлијем свету од нашега изражавала се у његовом срцу ентузијазмом или светом симпатијом.“ (Велимировић 1994, 184)

Напојен на литургијском врелу, Владика Његош, вођен дубоком вером, трезвен и пун лишавања, задивљује и Владика Николаја својом савршеном равнотежом. Његова бестрасна страст радикално отклања сваку потребу за визуелним или другим сензитивним феноменима и искључује сваку радозналост, патњу, бол и страх.

Зато према Николају Велимировићу ништа погрешније не би било него схватити Његошеву молитву као молбу. Његош, који је такорећи беспрекидно живео духом својим у присуству свога Бога, који је овом Богу толико химновао и псалмовао, и који је, с друге стране, толико трвен и гажен био својом Богом – одређеном судбом, никад није извикнуо: *Учини Боже, нек ме ова ћорка чаша мимоиће*. Не, он је држао да *на судбу викаћи не смије* и сносио је с постојанством све што га је сналазило. Насупрот њему песник псалама свакога тренутка вапио је Богу за помоћ против својих непријатеља; Његош је тако

гвоздено био убеђен у неизменљивост закона, које је Бог дао овом свету, да је свакако сматрао узалудним молити се у корист измене тих закона. (...) Владика Николај мисли да никад Његошева молитва неће бити популарна, ова стојичка, уметничка, аристократска молитва. Сви људи долазе Богу да ишту или да му благодаре за дано, при чем и ова благодарност није друго до искање, да се дано одржи и умножи: „Његош не долази Богу зато, он долази да му се диви, да га адорира.“ Па чак Владика Николај иде дотле да истиче и ово: „И Христова молитва садржи искање *хлеба засушног* и она је молба за отклоњење *чаше горчине*“ (Велимировић 1994, 184).

Владика Николај воздиже свог великог претходника надахнуто, искрено очаран и саживљен са душом и патњом његовом:

„Но Његошев је однос к Богу и својој судби изузетан. (...) То је однос уметнички и херојски, уметнички к Богу а херојски ка својој судби. У присуству Бога Његош заборавља своју судбу; њега не занима у том тренутку оно што је његово но оно што је Божје. (...) *Светиа симѡаѡиѡиѡа* према Богу засењава у песнику сва друга осећања. Он се вајкао на своју судбу пред Симом Милутиновићем, чак и пред једним Гагићем, но пред Богом никад. С људима он говори људским, с Богом божанским језиком. Овај божански језик у Његоша јесте уметничка адмирација; но не искључиво уметничка но и пророчка, јер Његош посматра Бога не само као лепоту но и као правду.“ (Велимировић 1994, 185)

При крају своје студије Владика Николај има потребу да се осврне и на друга Његошева поетска дела у којима се он као и у стварном животу борио против неправде: *Горски вијенац* је најсјајнија проповед и највеличанственија глорификација правде на српском језику. *Шћейан Мали*, *Свободијада*, *Кула Ђуришића*, *Чардак Алексића* и *Бој Руса с Турцима* „писани су с истим одушевљењем за правду и истом одвратношћу према неправди“ (Велимировић 1994, 186).

Николај образлаже своје и Његошево оправдање противљења злу: „Голготска трагедија последица је не пасивности но активности Христове против зла, оличеног у израиљском фарисејству. Христос се борио против зла, нападао зло, истина не оружјем – зар се зло само оружјем напада и убија? – но речима, и то како страсним речима! (Мт. 23)“ (Велимировић 1994, 188).

Врло самоуверено је и јасно тврђење Николајево о Његошевом односу према злу. Овде је Владика Николај апсолутно саживљен са његовом душом и његовим духом:

„Кад би свеколико зло у свету имало само једну главу, ја не знам шта би Толстој чинио с том главом. Његош би је посекао. Посекао би је, и, ако би је и на чијем олтару сагорео – сагорео би је на олтару Милоша Обилића.“ (Велимировић 1994, 188)

Владика Николај и сам као да пише оду Обилићу исказујући његов значај и разлог његове глорификације у делу Његошевом:

„Не мање него дванаест пута у самом ‘Горском вијенцу’ помиње се Обилић. После имена Божјег ничије се име у овом делу, изузев учасника драме, не помиње чешће од имена Обилића. Обилића Црногорци (Његошевог времена) сневају – и поносе се таквим сном – Обилића певају, Обилићем се куну, Обилићем живе. И извесно нико од Црногораца није више сневао Обилића нити је ико њиме више живео него сам Његош. (...) Витештво Обилића је разлог, због чега се Срби њиме одушевљавају, и због чега га Његош готово дивинизира.“ (Велимировић 1994, 189)

У свом сведочењу о Милошу Обилићу, Владика Николај, иако каже да је реч о историји, користи епски мит, а не историјске чињенице. О Милошу Обилићу говориће веома надахнуто, као епски песник, међутим заћутаће пред Његошевим описом палог витеза:

„Његошева душа, која је жеднела за најузвишенијим хероизмом, нашла је свој идеал у Обилићу. Хероји су за њу и Душан и Новак, и Мандушић и Мићуновић, и Кастриотић и Карађорђе, но Обилић је *чудо вишезовах*, он се уздиже над свима, он, као Ахилес, *над сјенима влада*.“ (Велимировић 1994, 193)

Владика Николај ће навести да је Владика Његош истакао поред Обилића највећма војводу Мићуновића и Карађорђа Петровића. Хероји по Владици Николају долазе на земљу као суд Божији *да разлуче њшеницу од кукоља*:

„Они често долазе, да промене вредности, да ток историје окрену, да наличје ствари, које је близу да се уплесниви од таме и влаге, обрну сунцу. Косово је заклонило Српству сунце; оно је учинило *лафе райтарима*; Карађорђе је дошао и окрену карту, и *лафска срца* поново су разбуђена, ратари су поново постали лафовима.“ (Велимировић 1994, 195)

Херојству Карађорђеви не недостаје ништа; и крај његова живота је херојски. Хероји, по Његошу, свој живот завршавају трагично: „Да, витеза сустопице трагически конач прати“ (Велимировић 1994, 196).

Потом Владика Николај тврђење и појашњава не само односом људи према хероју, него и односом самога Бога:

„Хероју не трују живот горчином само нехеројски, мали људи око њега, за које он ради, него често и само небо. И с неба, тог јединог уточишта гоњеног хероја, често се одговара иронијом:

‘Јунаку се чешће путах хоће?
ведро небо насмијат грохотом.’“ (Велимировић 1994, 197)

Саживљен са мишљу и душом Његошевом, Владика Николај поима и сведочи исто:

„И небо и земља, дакле, изгледа понекад, да су у завери против хероја. Он је усамљен, но он стоји на своме месту до краја. Неправда над њим тријумфује, но он остаје савезник правде до гроба. Учини ли му се понекад, цео свет – *ад* и сви људи – *ѿаклени духови*, он верује ипак, да светлост и правда постоје негде у свету, ма и скривени од њега; он их погледа свакога часа, да се појаве на својим тријумфалним огњеним колима. Витез верује до краја и конца, да је светлост боља од таме и правда од кривде. Он верује, и у смислу те своје вере он вазда *и збори и ѿвори, и вазда ѿвори како збори*. (...) Но, рећи ћете, на том путу чекају га милион демона? Свеједно; два милиона демона чувају свако раскршће. Чека га сигурна смрт? Свеједно; он до смрти бар живи, а на раскршћу нити се живи, нити се мре, но вегетира се. Чека га крст? Да, а зар је раскршће нешто друго до доживотни крст? Херој је предмет зависти још и зато, што он вечито живи.“ (Велимировић 1994, 199)

Ово своје промишљање Владика Николај потврђује хришћанском правдом закључујући да је не треба очекивати на земљи. Следећа мисао проширена је и на песнике – хероје:

„И тако је херој супериоран другим људима као и песник. Херој у ствари и није друго до песник на делу, као што песник није друго до херој у одушевљеној мисли. Песник је законодавац, херој – извршитељ закона. Песник је строг као ред у васиони, херој је осветљив као закон. Шта је задатак хероја, рекао је Његош, указујући на задатак Христа: херој долази у свет *наоружан оружјем ѿравде*, да *ѿоцире злобу и ѿирјанѿиво*. Он долази, дакле, у име правде, долази као осветник погажене правде. (...) Херој се не свети, но он свети. Станете ли њему на ногу, он ће вам и опростити но додирните ли правду прашљивом ногом, тада не иштите у њега милости. Он се не свети, он само свети правду.“ (Велимировић 1994, 200)

Следи разјашњење Његошеве основне поставке да је освета света и „богом закршћена“: „Херој свети правду и на себи и на другима. Херој се пре свега рађа, да освети нарушену (у преегзистенцији) правду на себи, зато је он *мученик овога свијета*, потом, да је освети на другима, зато његово мучеништво неизбежно *ѿрајически конач ѿрајии*“ (Велимировић 1994, 200).

Његош је, како сведочи Владика Николај и сам херојска природа, као и његов народ, као и његови херојски идеали. Али он није само извршитељ, он је и законодавац. Он је песник – херој. Он се бори против неправде и зна да је та борба сагласна с вољом Божијом, да она лежи дубоко у основи земаљске трагедије и да „датира још од пре почетка те трагедије“ (Велимировић 1994, 201).

Да би, бар донекле објаснио, готово острашћене горње редове, борбом против неправде, Владика Николај покушава да Његошев став ублажи, појасни, образложи теоријом о витештву. Витештво не значи тријумф над нејаким, него тријумф над неправедним; витештво не значи шенлук крај везаног робља, не значи паликућство и пљачку. Његош је укинуо обичај племенске освете у Црној Гори. За њега то није било витештво: „Обилић је идеал, угледајмо се на њега, хоће он да каже својим Црногорцима. Обилић се не свети своје клеветнику, као што се ви један другоме светите, но он се показује и благородном уздржљивошћу и величином дела већи и часнији од њега. Овим се он свети Вуку. Светите се и ви тако један другом“ (Велимировић 1994, 206). Ово нису Његошеве речи, већ, саживљена, са његовим духом, мисао, и разјашњење више мотивације укинућа крвне освете, Владике Николаја.

Овде се мисли Владике Његоша и Владике Николаја удвајају. Његош је свим својим бићем љубио своју отаџбину. Он ју је љубио не зато што је она била мала – у томе је он гледао њен недостатак, но зато, што је била велика. Ове мисли касније ће потврдити и појаснити и сам Иво Андрић:

„Историјска улога Црне Горе, дакле, јесте у хероизму тј. у њеној борби против неправде, у освети правде у светој освети. Стојећи на страни правде, Црна Гора стоји на страни Бога против Сатане, Ормузда против Аримана, закона и реда против безакоња и нереда. Тако се историјска улога Црне Горе ставља на једну огромну, васионску основу. (...) Да су Црногорци народ изабрани, то је вера Његошева, не мање силна и не мање одушевљена од вере пророка Исаије у богоизабраност израилског народа. Постоје, наравно, већи, богатији и културнији народи, и они, сваки од своје стране, прилажу извесне жртве на олтар правде. Но сваки од њих прилаже од свог сувишка, Црногорци пак прилажу на тај олтар све што имају, као јеванђелска удовица. Њихов прилог који остаје незапажен од великих и силних овога света, не остаје незапажен од онога, који *књићу држи миробийну*, у којој и судба Црне Горе има свој нарочити лист.“ (Велимировић 1994, 207)

Владика Николај говорећи о Његошевом патриотизму, објашњава га највише Његошевом вером у Бога и његовом религиозношћу из које све потиче и и у коју се све враћа:

„Наш песник је патриот, чији патриотизам није ништа у основи различит од свете симпатије, која његову душу религује с Богом, као оцем поезије, нити од хероизма, који његову душу религује с Богом као апсолутном правдом. (...) Његошев патриотизам, дакле, јесте само Његошева љубав према његовом основном божанском идеалу, кад он овај идеал посматра с гледишта историје родне му земље, или другим речима, његов патриотизам јесте једна светлост, којом његова религија обасјава и загрева његово срце у односу према родној му земљи. Да ли је патриотизам *инстинктив ал’ духовни вођа*? Могло би се рећи: код Његоша је његов патриотизам духовни вођа, који је постао инстинктом, но духовни вођа, који зависи од једног врховног духовног вође, од вере Његошове, инстинкт, који носи религиозни колорит.“ (Велимировић 1994, 208)

* * *

Све код нашег песника, према Николају Велимировићу, има исти извор и увир. Тај исти извор и увир јесте његова религија.

„И тако религија Његошева није стари порушени замак, који се само од времена на време кити, нити једно пухорно огњиште, које се само недељом засветлуца. (...) Велика већина других људи мора да остави своје свакодневно занимање, да би један моменат могла бити религиозна. Његош је стално религиозан насупрот великој већини, само моментално религиозној. (...) Његош живи постојано у својим усамљеничким, интуитивним визијама, у чијем нимбусу свака ствар и свака стварчица у свету добија необично велике размере и једну особито јасну и одређену боју.“ (Велимировић 1994, 209)

Предиван је и уметнички надахнут, душом Владичином саживљен, опис Његошевог поимања света од најмањег мрва, до планета и до Бога: „Као што се круг, направљен падом зрна песка у воду, нагло шири на воденој површини, тако се и мисаони круг свега без разлике, великог или малог, на чему се само пажња Његошева заустави, нагло шири, и све дотле шири, док не додирне крајње обале његове мисли; од овог непроходног мисаоног хоризонта та кружна вибрација преломљена одбија се, пролази кроз срце песниково и на тај начин улази у област религије његове“ (Велимировић 1994, 209). Овде затичемо читаву оду великог беседника Светог Владике Николаја души и духу Владике Његоша.

Поново налазимо сведочење Владике Николаја, који пратећи Његошев мисаони систем, долази као и он, до Бога, до недоступне светлости, општега Оца поезије:

„По истим двојним круговима крећу се и све друге мисли и сви други осећаји Његошеви, као и мисао о мраву или лаву и осећај, који њихова судба на песникову душу производи.

Центри ова ова круга, пак, најзад падају у једно, у недоступну светлост *ойишиїеї Оца йоезије*.“ (Велимировић 1994, 209)

Закључна разматрања

Владика Николај улази у философске урвине своје и Његошеве. Он улази, по нама, најдубље у Његошеву душу, удваја се са њом и Његошевим духом, колико год је то могуће. И као да из те намерне, боље да кажем вољне саживљености, изнутра, осликава Његошеву душу. (Али износи и дроб песника, да би Владику Његоша, још могли и други и изнутра прегледати и наћи оно што му недостаје, и оно што само у најдубљој нутрини неко чува, ма колико гласно говорио. И то све за многе који би му, откада је именован, а можда и пре, за митрополитова наследника, нашли недостатке и замерке. За оне који су му и гроб толико пута отварали и рушили и кости носили уз и низ Ловћен.)

Читалац (па и књижевни теоретичар, који и јесте *анїа-жовани чииїалац*) требало би да се истакне способношћу да прати сугестије аутора и да их актуализује.

Сам чин перцепције дела требало би, према нашем мишљењу, да буде сродан акту стварања дела, јер се њиме васпостављају увек нова значења. Према Гастону Башлару, читање и бива чин емпатије са творчевом имагинацијом или емоцијом, а проучавалац дела постаје продуктивни читалац, јер је кадар да проширује и умножава смисао дела. Зато овај рад како је Башлар и сматрао не бисмо оптеретили сувишном математизацијом да тако не постане негација спонтаног и природног. Утешно је то што научни постулати ипак нису кадри да пониште *сїонїану космолоїїју*, према којој првобитност живи у цивилизацији, а највџиталнији израз примарног у човеку изражава се кроз књижевност.

Назначени поетички видови и конструисане нове поетичке категорије, које смо изводили из поетика ова четири

аутора, представљају заснивање једног новог проблемског приступа проучавању Његошевог живота и дела и наговештавају и отварају могућност таквог иманентног приступа проучавању његових нових изучавалаца.

На тај начин доказујемо постављену хипотезу по којој Његошево дело има иманентну особину књижевног текста које је способно за реинтерпретацију, за поновна структурирања, која могу бити потпуно независна од замисли аутора. Оно има ту способност за преображавање, његову отвореност (онако како је тумаче Мерло-Понти, а доцније и Умберто Еко) варијантност значења, мењање смисла и истинску ентропију. Изузетно вредна уметничка дела, као што је Његошево, имају готово неисцрпну ентропију, и све док ентропија траје, дело и живи. Ако би се, крајње хипотетично могућност ентропије Његошевог дела до краја исцрпла, дело би „умрло“ и нестало као уметнички предмет.

* * *

Литература

- Адамовић, Снежана Љ. 2016. „Петар II Петровић Његош у српској критичкој мисли XX века (Николаја Велимировића, Исидоре Секулић, Ива Андрића и Милована Ђиласа)“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет. https://hdl.handle.net/21.15107/rcub_nardus_8786.
- Андрић, Иво. 1947. „Његошева свечаност“. *Политишка*, XLIV, 12631 (8. VI 1947).
- Андрић, Иво. 1951а. „Нешто о Његошу као писцу“. *Политишка*, XLVIII, 13960 (5. XI 1951).
- Андрић, Иво. 1951б. „Његошев однос према култури“. *Књижевне новине*, IV (10. XI 1951).

- Андрић, Иво. 1976. *Умјетник и његово дело (есеји, ојледи и чланци)*, II. Саб. дјела, књ. XIII. Београд — Загреб — Сарајево — Љубљана — Скопје: Просвета — Младост — Свјетлост — Државна заједница Словеније — Мисла.
- Андрић, Иво. 1996. *Његош као њираични јунак косовске мисли*. Подгорица: Октоих.
- Берђајев, Николај. 2002. *Ја и свејџ објектаја. Дух и реалностџ*. Превео Добрило Аранитовић. Библиотека „Логос“; Изабрана дела Николаја Берђајева, т. 6. Београд: Бримо.
- Бећковић, Матија. 2013. *Служба Пусџињаку Цеџињском*. Београд — Бар: Српска књижевна задруга — Српско културно друштво „Слово љубве“.
- Биговић, Радован, прир. 1995. *Православна теолоџија: зборник сџудија и чланака*. Београд: Богословски факултет.
- Биговић, Радован. 1998. *Од Свечовека до Боџчовека*. Београд: Друштво Рашка школа.
- Велимировић, Николај. 1911. *Релиџија Њеџошева [сџудија Ник. Велимировића]*. Београд: Штампарија „Св. Сава“.
- Велимировић, Николај. 1921. *Релиџија Њеџошева: са ликом Њеџошевим [сџудија Ник. Велимировића]*. 2. издање. Београд: С. Б. Цвијановић.
- Велимировић, Николај. 1989. *Релиџија Њеџошева*. Београд: Православље.
- Велимировић, Николај. 1994. *Релиџија Њеџошева*. Подгорица — Пећ: Октоих — Унирекс — Народна библиотека „Његош“.
- Велимировић, Николај. 2003. *Беседе џод џором*. Ваљево: Глас Цркве.
- Ђилас, Милован. 1952. *Леџнда о Њеџошу*. Београд: Култура.
- Ђилас, Милован. 1988. *Њеџош: џјесник, владар, владика*. Библиотека „Интерпретације“, књ. 1. Београд: Ауторско-издавачка група „Зодне“ — М. Ђилас.
- Евдокимов, Павле. 1993. *Луда љубав Божија*. Превели Јелисавета Вујковић и хиландарски монаси. Хиландарски путокази, књ. 6. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
- Ингарден, Роман. 1971. *О сазнавању књижевној умјетничкој дела*. Превео Бранимир Живојиновић. Београд: Српска књижевна задруга.

- Јевтић, Атанасије. 1992. *Свети Сава и косовски Завети*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Калезић, Димитрије М. 1969. *Еџика Горској вијенца*. Сремски Карловци: [д. и.].
- Ломпар, Мило, ур. 2013. *Књига о Њејошу*. Српска књижевна задруга, коло 105, књ. 707. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ломпар, Мило. 1998. *Њејош и модерна*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Милеуснић, Слободан. 1993. *Азбучник Српске Православне Цркве*. Београд: БИГЗ — Музеј Српске Православне Цркве.
- Милтон, Џон: „Изгубљени рај“, Превод Дарко Бофлан, препев Душан Косановић, Филип Вишњић, Београд, 1989.
- Петронијевић, Бранислав. 1924. *Филозофија у Горском вијенцу и Луци микрокозма*. 3. допуњено издање. Београд: С. Б. Цвијановић.
- Поповић, Јустин. 1977. *Живот Светиој Петри Цетињској*. Ваљево: Манастир Ђелије.
- Поповић, Павле. 1923. *О Горском вијенцу*. 2. прегледано издање. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Радовић, Амфилохије. „Богословско-молитвена мисао Петра II Петровића Његоша“. *Светијора: образник за вјеру, културу и васпитање*, година XXI, бр. 213 (Божић: Јануар 2012): 20–27.
- Секулић, Исидора. 1951. *Њејошу: књига дубоке оданости*. Српска књижевна задруга, коло 46, књ. 315. Београд: Српска књижевна задруга.
- Скерлић, Јован. 1923. *Српска књижевност у XVIII веку*. Ново исправљено издање / у редакцији Владимира Ђоровића. Београд: Напредак.
- Шмаус, Алојз. 1927. *Њејошева Луча микрокозма: њрило њроучавању Њејошевој религиозној њесништџва*. Београд: [д. и.].
- Başlar, Gaston. 2003. *Poetika prostora*. Prevela sa francuskog Frida Filipović. Alef: biblioteka časopisa Gradac, knj. 62. Beograd — Čačak: B. Kukić — Gradac.
- Başlar, Gaston. 2005. *Zemlja i sanjarije o počinku: ogled o slikama intimnosti*. Prevela s francuskog Mira Vuković. Biblioteka „Theoria“. Srem-ski Karlovci — Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- Berđajev, Nikolaj A. 1992. *Carstvo duha i carstvo ćesara*. Prevod sa ruskog Nikola Kajtez. Biblioteka „Svetovi“. Novi Sad: Svetovi — Dobra vest.
- Berđajev, Nikolaj. 1990. *Filozofija nejednakosti*. Preveo Mirko Đorđević. Biblioteka „Arhe“. Budva — Titograd: Mediteran — Oktoih.
- Eko, Umberto. 1965. *Otvoreno djelo*. Preveo s italijanskog Nika Milićević. Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Milton, Džon. 1989a. Izgubljeni raj. Knj. 1. Prevod Darko Bolfan; prepev Dušan Kosanović; predgovor, napomene i komentari Darko Bolfan i Dušan Kosanović. Biblioteka „Albatros“, knj. 35–I. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Milton, Džon. 1989đ. Izgubljeni raj. [Knj.] 2: [pevanje IX–XII]; i Raj ponovo stećen: [pevanje I–IV]. Prevod Darko Bolfan; prepev Dušan Kosanović; predgovor, napomene i komentari Darko Bolfan i Dušan Kosanović. Biblioteka „Albatros“, knj. 35–II. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Šijaković, Bogoljub. 1991. *Mythos, physis, psyche: ogledanje u predsokratovskoj „ontologiji“ i „psihologiji“*. Philosophotheca aletheia, knj. 1 — Biblioteka „Filozofske studije“, knj. 19. Nikšić — Beograd: Univerzitetna riječ — Filozofsko društvo Srbije.

* * *